ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ
ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՎԱՆ ՀԻՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ — «ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ»

ԲԱՆԲԵՐ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

ԵՐԵՎԱՆ — № 9 — 1969

ՍՈՒՐԵՆ ՔՈԼԱՆՋՅԱՆ

ՀԱՄԱՌՈՏ ՑՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԵՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ ԳԵՌԼԱ ՀԱՅԱՔԱՂԱՔԻ[1]

Այս համառոտ ձեռագրացուցակը հիմնականում կազմվել է Ռումինիայի Սոցիալիստական Հանրապետության Տրանսիլվանիայի նահանգի Գեռլա Հայաքաղաքը կատարած մեր երկրորդ այցելության ժամանակ՝ 1960 թ. դեկտեմբերի 18—21-ին։

Ձեռագրացուցակում ներկայացված են յուրաքանչյուր ձեռագրի արտաքին համառոտ նկարագրությունը և այդ ձեռագրերում եղած բոլոր հիշատակարաններն ու հիշատակագրությունները։

Ձեռագրերի մեր համարակալումը պայմանական է. առաջնորդվել ենք ձեռագրերի ընդօրինակման ժամանակագրական հաջորդականությամբ. փակագծերում գտնվող համարներն արձանագրված են ձեռագրերին փակցված պիտակների վրա, և, հավանաբար, Գեռլայի Ս. Երրորդության մայր տաճարի մատենադարանի հին համարներն են։ Մենք չկարողացանք այդ հին համարները դասավորման համար հիմք ընդունել, որովհետև նրանց միջից շատ պակասներ կային։

Ժամանակի սղության պատճառով չենք կարողացել բոլոր ձեռագրերի թերթերը հաշվել և կամ նրանց բովանդակությունը նկարագրել, ուստի և բերված հիշատակարանների տողերի միջև չենք կարողացել նշել նրանց թերթահամարները և կամ հնարավորություն չենք ունեցել հաճախ նրանց բովանդակության վրա ծանրանալու։ Անցյալում մի շարք ձեռագրեր էջակալվել են, որոնք և ցույց ենք տվել։

Ինչպես խորագրերի, այնպես էլ հիշատակարանների հրատարակության ժամանակ բաց ենք արել բոլոր համառոտագրությունները։

*Ձեռագրացուցակի 1—97 համարների տակ նկարագրված ձեռագրերը այժմ պահվում են Գեռլայի պատմական շրջանային թանգարանում (*Muzeul Istoric Regional Gherla*)։ Իսկ 98—115 համարների տակ գրանցված ձեռագրերը տեսել ենք 1948 թ. Գեռլա կատարած մեր առաջին այցելության ընթացքում՝ Հայաքաղաքի Ս. Երրորդության մայր տաճարի վերնահարկում, հայ աղջիկների որբանոցում, ժողովրդապետարանում և հայ թեմի առաջնորդ, այժմ հանգուցյալ, Հ. Զայթան Լենգելյանի մոտ։*

Ներկայումս Գեռլայի պատմական շրջանային թանգարանում պահվող ձեռագրերը երկրորդ համաշխարհային պատերազմի նախօրյակին տեղափոխվել

[1] Գեռլա Հայաքաղաքի պատմության, այնտեղ պահվող ձեռագրերի հավաքման և նրանց ներկայացրած արժեքի մասին տեսնել հեղինակի «Գեռլա Հայաքաղաքը և նրա հայերեն ձեռագրերի ժողովածուն» ուսումնասիրությունը, «Բանբեր Մատենադարանի», № 6, 1962, էջ 499—531։

էին Բուդապեշտ, այդ պատճառով էլ 1948 թ. մեր առաջին այցելության ընթացքում հնարավոր չէր եղել տեսնել դրանք:

Անցյալում Ս. Բ.-ն (իմա՝ Գր. Գովրիկյան), նպատակ ունենալով հրատարակել Գեռլայի ձեռագրերի ցուցակը, լույս է ընծայել միայն 7 ձեռագրերի նկարագրությունը: Այդ ձեռագրերից երկուսն այժմ կորած են, դրանք են. 1) Շարակնոց, արտագրված ԺԶ-ԺԷ դարերում և 2) Սպասաւորութիւն պատարագի, գրված Հռոմում 1713 թ., «Ի վանքն Հայոց ընդ հովանեաւ Ս. Մարիամայ Եգիպտացւոյն», գլխավոր գրիչ՝ Տէր Յարութիւն Զօփլի[2]:

Այսպիսով, սույն ձեռագրացուցակում նկարագրված 115 գրչագրերից միայն 5 են նկարագրվել հիշյալ ցուցակի ապագրված մասում[3]:

Ներկա ցուցակում բացառության կարգով նկարագրված են նաև երկու այլալեզու (լատիներեն և հունգարերեն) ձեռագրեր, այն պարզ պատճառով, որ նրանք պատկանում են գեռլացի բազմարդյուն գրագետ ու գործիչ Զաքարիա Գաբրուշյանի գրչին և հեղինակությանը:

Ռումինական և հունգարական գիտական շրջանակներում վերջին ժամանակներս մեծ հետաքրքրություն է առաջացել Գեռլայի հայերեն ձեռագրերի ժողովածուի նկատմամբ: Այդ ձեռագրերում կան նաև ուշագրավ նյութեր, որոնք նոր լույս են սփռում հայ-ռումինական և հայ-հունգարական դարավոր բարեկամության պատմության վրա:

Գեռլայում բնակվող ռումինացի բանաստեղծ Յոն Ալեքսանդր Պալեակուն ռումինական հանդեսներում հրապարակած իր մի շարք հոդվածներում կանգ է առել նաև Գեռլայում պահվող մի քանի ձեռագրերի արժեքի վրա: Ռումինացի գիտնականը՝ շարունակելով հայագիտության բնագավառում իր կատարած օգտաշատ որոնումները, ռումինական ակադեմիայի Կլուժի մասնաճյուղի նիստում (4 ապրիլի 1963 թ.) հանդես է եկել «Գեռլայի հայերեն հնագույն ձեռագրերի մեծ նշանակությունը» խորագիրը կրող հաղորդումով: Այդ զեկուցման առթիվ մեծ տպավորության տակ Կլուժի ակադեմիայի մասնաճյուղի գիտական աշխատողները գիտական այցելություն են կատարել դեպի Գեռլա և անձամբ ծանոթացել են պահված հայերեն ձեռագրերին: Միաժամանակ նրանք ցանկություն են հայտնել հիշյալ ձեռագրերի պահպանության գործը ամուր հիմքերի վրա դնելու նպատակով տեղափոխել դրանք Գեռլայի պատմական

---

2 «Հանդէս ամսօրեայ», 1914, Վիեննա, էջ 667, 670—674:

3 Այժմ Վիեննայի Մխիթարյան Մատենադարանում է պահվում Հ. Գր. Գովրիկյանի և Հ. Գ. Ձերհատյանի կազմած Գեռլայի ձեռագրացուցակը, ուր նկարագրված են միայն 52 գրչագրեր և որոնցից, ինչպես նշեցինք, 7 ձեռագրի նկարագրություն հրատարակվել է «Հանդէս ամսօրեայ»-ում: Սույն թերի անտիպ ցուցակը, ըստ մեր ստացած հավաստի տեղեկության՝ կարոտ է մի շարք լրացումների:

Վերոհիշյալ ցուցակի անտիպ մասում նկարագրված 45 գրչագրերից երեքը այժմ պահվում են Մաշտոցյան Մատենադարանում, դրանց մասին խոսել ենք մեր նախորդ հոդվածում:

Նշված ցուցակի անտիպ մասի հետագա հրատարակումը, անշուշտ, կնպաստի Գեռլայում մինչև 1914 թ. (իմա՝ մինչև Գովրիկյանի և Ձերհատյանի ցուցակագրումը) պահպանված ձեռագրերի մասին մեր ունեցած ծանոթությունների ամբողջացմանը: Եթե ցուցակի հրատարակված մասում նկարագրված միայն 7 գրչագրերից այժմ պակասում է 2-ը, ապա պետք է կարծել, որ անտիպ մասի հրատարակման դեպքում հայտնի կարող են դառնալ հավանաբար ավելի մեծ թվով այժմ կորած ձեռագրեր:

Հիշյալ անտիպ ձեռագրացուցակի վերաբերյալ սույն տեղեկությունները սիրահոժար կերպով տրամադրել է մեզ բազմավաստակ բանասեր, այժմ հանգուցյալ, Հ. Հ. Ոսկյանը:

շրջանային թանգարանից (ուր ներկայումս նրանք պահվում են) Կլուժի ռումինական ակադեմիայի մատենադարանը, ուր և մեր դարասկզբից սկսած պահվում են նաև Տրանսիլվանիայի հայոց պատմական մյուս հայաքաղաքից՝ Եղիսաբեթուպոլսից (այժմ Դումբրըվենի) ժառանգություն մնացած շուրջ 60 հայերեն ձեռագրեր։

Եթե առաջին հայացքից այդ տեղափոխումը նվազ ցանկալի թվա (քանի որ մոտ երեք հարյուր տարի շարունակ Գեռլայում է պահվել Մոլդովայից տեղափոխված այդ ձեռագրերի մի մասը), ապա շատ ավելի նպատակահարմար է այդ ձեռագրերը Կլուժի ռումինական ակադեմիայի մատենադարան տեղափոխելը՝ նրանց ինչպես պահպանման, այնպես էլ ուսումնասիրման տեսակետից։ Դա հնարավորություն կընձեռի նաև անհրաժեշտության դեպքում նրանցից նկարահանումներ կատարել։

Հիշյալ ձեռագրերը այսօր էլ գտնվում են Գեռլա Հայաքաղաքի թանգարանում։

Այժմ, երբ սպագրության ենք հանձնում սույն ձեռագրացուցակը, սրբազան պարտք ենք համարում մեր խորին հարգանքը մատուցելու Գեռլա-Հայաքաղաքի հին սերնդի ամենավերջին հայախոս ներկայացուցչի՝ Հ. Զոլթան Լենգյելյանի (1908—1964 թթ.) հիշատակին։ Նա ոչ միայն Տրանսիլվանիայի հայոց վերջին առաջնորդն էր, այլև մեսրոպյան լեզվի ջերմեռանդ տարածողը, բազմակողմանի զարգացած ու զգայուն սրտի տեր և բացառիկ հմայք ունեցող մի անձնավորություն։ Նա էր, որ այնքան մեծ զուրգուրանքով կարողացել էր պահպանել հնավուրց գաղութի դարավոր ժառանգությունը հանդիսացող հայերեն ձեռագրերը և մայր տաճարի վերջին մեծ հրդեհի ժամանակ անձնազոհությամբ ոչնչացումից փրկել այդ գանձերը։

Ինչպես 1948 թ., այնպես էլ 1960 թ. Գեռլայում մեր կատարած այցելությունների ժամանակ Հ. Զոլթան Լենգյելյանը մեծ հյուրասիրությամբ մեզ համար հնարավոր բոլոր միջոցները ստեղծեց, որպեսզի մոռացության մատնված այդ ձեռագրական հավաքածուն ցուցակագրման միջոցով մատչելի դառնա հայագիտությանը։ Սակայն վրա հասած նրա վաղաժամ մահը (1964 թ. հոկտեմբերի 5) թույլ չտվեց նրան տեսնելու իր կողմից երկյուղածությամբ պահպանված ձեռագրերի ներկա ցուցակի հրատարակումը, որին այնքան տենչացել էր իր կենդանության օրոք։

1

ԱՒԵՏԱՐԱՆ

Տարօնի ս. Ղազար վանք *[Չ]ԾԵ—1306 թ.*

Գրիչ՝ *Յոհաննէս*: Ստացող՝ *Կարապետ*, ապա՝ *Յուսիկ քահանայ*: էջ 614: Թուղթ: 16,5×13: Բոլորգիր: Վիճակ՝ ձեռագրի թերթերի մի մասի ներքևի կեսը ոչնչացած է ու վերանորոգված սպիտակ թղթով. այդ պատճառով Ավետարանից բազմաթիվ էջեր, ինչպես նաև գրչի հիշատակարանի մի մասը չի պահպանվել: Երկսյուն: Մանրանկարչություն՝ կիսախորան, լուսանցազարդ և զարդագրեր (բուսական մոտիվներ և մարդագիր):

Հիշատակարան

Գրչի

Ա

Քրիստոս աստուած, քո անճառելի խոնարհութեամբդ և քո սուրբ տնօրէնութեամբդ և քո սուրբ Աւետարանիս բարեխաւսութեամբն ողորմեա ստացողի սորա Կարապետին ///

Բ

Փա՜ռք... Ըստ նմին ուրեմնակի և սրբասէր քահանայն և աստուածահաճոյ կրաւնա[ւորն Յով]սէփ ցա[նկացաւ] /// հասուցանել զնա ի փափաք բաղձանաց իւրոց, իսկ մեր անընդունակ գոլով իմաստից և ախմար յարուեստ գրչութեան և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ ի սիրոյ նորա և ըստ կարի մերում զոր /// ուր ծնեալք ի Թուականիս Հայոց [Չ]ԾԵ, ի գաւառիս [Տ]արաւնոյ, ի հռչակաւոր ուխտիս և ի հրեշտակացոյց մենաստանիս Ղազարու վանք կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ Ես[արկեաց] ///

///վանից սուրբ Աբրահամու։ Ու յայսմ ամի եւ հրամանն սիրծ չինքնակալըն ազգին նետողաց, որոյ անուն Խարբանդայ ժամանի /// և սև կարկտան մի յաշոյ ուսին վերա կարել և առնել պհրավարատկս անաւրէն ցեղամբք նորա յարձակեցան ի վերա աշխարհիս, որ ընդ ձեռամբ նո[րա]/// էր և ի գրոհ///. Արդ, որք ազդիք ի սմանէ կամ զաղափարէք կամ հանդիպիք սմա, յիշեսջիք աղաւթիւք ի յառաջ աստուծոյ քահանայ զՅուսիկն, որ ստացաւ զսա ի հալալ ///

Ընդ նմին և զծաղկողն գրիչս Յոհաննէս բարի յիշման արժանի արարէք և խոշորութեան և սխալանաց սորա անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այս է ///

2 (13)

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ, ՃԱՇՈՑ

Կիպրոս, ի Մաղուսայ *ՉԾԹ—ՉԿԱ 1310—1312 թթ.*

Գրիչ՝ *Ստեփանոս Գոյներերիցանց*: Ոսկով զարդարող՝ *Սարգիս քահանայ (Պիծակ՞)*: Ստացող՝ *Պարոն Ալիծ տիկին, դուստր պարոն Հեթումի*: Վերաին

կազմողներ՝ *Սիրապիոն և Սարգիս (1626 թ., Սուչավա):* Վերստին կազմել տվել՝ *Ղուկաս քահանա: 406 թերթ: Մագաղաթ: 19,3×12,9: Երկսյուն:* Տողեր՝ *16:* Մանրանկարչություն՝ *երկու կիսախորաններ, լուսանցազարդեր և զարդագրեր (բուսական մոտիվներ և թռչնագիր):*

Հիշատակարան

Ա

Գրչի

Փա՛ռք... Գրեցաւ պրակք սուրբ Աւետարանիս, Կաթողիկէիս հանգերձ, հրամանաւ աստուածասէր և բարեպաշտ պարոնին տիկին Ալիծին, մայրն թագաւորացն Հայոց, ի մխիթարութիւն կենաց իւրոց և ի յիշատակութիւն հոգւոյ իւրոյ, ի ձեռն ինձ նուաստիս Ստ[եփանոսի] Գոյներիցեանց: Արդ, յերկիր անկեալ աղաչեմ ըհանդիպողացդ՝ յիշել զարժանին յիշատակի՝ զաստուածասէրն և զբարեպաշտուհին, հանգերձ ամենայն նախնեօքն իւրովք եւ ծնողօքն, այլ և զպատատողեալ և զբազմամեղ գրչիս, և Աստուած առհասարակ ձեզ և մեզ ողորմեսցի, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Ի թւ. ՉԾԹ (1310) գրեցաւ, ի բազմաթշուառ ժամանակի, որոց տարակուսելոցս այց արասցէ մարդասէրն Աստուած, բարեխաւսութեամբ սուրբ Աստուածածնին, ամէն:

Բ

Փա՛ռք... Գրեցաւ աստուածաբան Աւետարանս Յոհաննու ի հրամայական խնդրոյ աստուածասէր և բարեպաշտուհի պարոնին տիկին Ալիծի սինէչալէսի Վիզարոսի, որ էր դուստր պարոն Հեթմոյ, որ տէր էր Լամբրոնին. յիշատակ նորա աւրհնութեամբ, և ողորմեսցի նմա Քրիստոս Աստուած, ամէն:

Արդ, վերոյգրեալ բարեպաշտուհի պ[ա]ր[ոնն] բազում ամս խնամարկեաց զիս բազում և մեծ գթով, զոր թէ որպէս որդեակք ծնաւղ զանզրաներկ իւր, այնպէս գթաց ի նուաստս և յանարժանս: Եւ ես՝ յետնեալս բարեաց, սուտանուն Ստեփ[անոս], որ ամաչեմ ի գերագունէ քահանայ անուամբ կոչիլ, այլ մականուամբ՝ Գոյներիցեանց: Վասն որոյ, որպէս յայժ պարտական նորա անձամբ բարեացն՝ յերկիր անկեալ աղաչեմ զառհասարակ հանդիպողացդ, յիշել ի բարին զվերոյգրեալ բարեպաշտուհի պ[ա]ր[ոնն], ծնողիւք իւրովք և ամենայն զարմիւք: Այլ և զմեղաւոր հոգս՝ զտատասկեալ գրիչս ծնողիւք իմովք եւ ամենայն զարմիւք: Եւ Քրիստոս Աստուած, որ առատն է ի տուրս, առհասարակ ողորմեսցի ձեզ յիշողացդ եւ մեզ յիշեցելոցս, ամէն:

Գ

Գրեցաւ ի թւ. ՉԿԱ (1312), ի դեկտեմբ[եր] ԻԹ (29), ի Կիպրոս կղզի, ի Մաղուսայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս: Արդ աղաչեմ, որ ոք հանդիպեսցի սմա՝ մի եղծեսցէ զիս վասն ճառաց ցանկիս, թէ երբ զայլ Աւետարանն չէ գրեալ, նա ոչ էր պիտոյ սմա ցանկ ճառաց, այլ ես ոչ կամեցայ զիմ ձեռահիւս պակաս իբր թողուլ, զի ի գեղեցկութիւնն պակաս է նախատանքն եւ ոչ առաւելութիւնն, ահա յայտնի է, որ ուղիղ մտաւք որոնէ՝ բաւական է իմաստնոց: Այլ յինէն, ծերացելոյս մարմնով և մեղաւք, հազիւ այսչափս ծրա-

գրեցաւ, զգեղեցիկն վեհքն ծրագրեն, ղահամանագրգ աղաչեմ, մեր յանցանացն թողութիւն շնորհել, և աստուած ձեզ, ամէն։

(Գրիգոր Գովրիկյան, Դրանսիլվանիա Հայոց մետրապոլիտը կամ նկարագիր Եկեղեցա Հայաքաղաքի ի գիր և ի պատկերս, Վիեննա, 1896, էջ 342—346։

Լ. Ս. Խաչիկյան, ԺԴ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, Երևան, 1950, էջ 68—69)։

Թելադրութիւն։ Այսինքն խրատ, որպէս թէ գիրքս խրատէ զստացողն...

Դ

Կամաւք բարեպաշտաւնեայ և աստուածասէր պ[ա]ր[ոն]ին հեստ ի հետ գծագրեցաւ պատշաճաւոր գրեանքս։ Արդ աղաչեմ մեղաւոր հոգս գրիչ Ստեփ[աննոս] Դոյնեբերից, յիշել զբարեպաշտաւնի պ[ա]ր[ոն] զվերայ // գրեալն ավինն Ալեծ բարեպաշտ ծնողիւքն [խրովք][1] և ամենայն զարմիւք զի աստուծոյ շնորհաւքն արժանի է յիշատակի ինքն և ծնաւղքն իւր և զաւակք իւր. և որ յիշէ բարեաւ աստուած ողորմի սմեղ, Քրիստոս աստուած իւր ողորմի, ամէն։ Այլ եւ մեղաւոր հոգս գրիչ՝ երես ի կործ երկրպագեալ գնմաւք և արտասուաւք աղաչեմ յիշել զաստապեալս ծնաւղիւք իմովք եւ ամենայն զարմիւք [իմովք ուսու]ցչաւք եւ նախախնամողաւք, և որք յիշէք ի բարին՝ յիշեալ լիցիք առաջի Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս, ամէն։

Ե

Ոսկով զարդարողի

Զմարգիս անարժան ծառայս Աստուծոյ եւ սուտանուն քահանայ եւ գծն[ագի]ն իմ [ա]կզգայնոբ իմով յիշեցէք ի տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս, զի յոյժ բազում աշխատեցա ի կազմած գիրքս. և ոսկով զարդարեցի զսա մինչեւ ի վերջն եւ դուք յիշիք ի տեառնէ, ամէն։

(Գր. Գովրիկյան, նշված աշխատությունը, էջ 346—347)։

Զ

Վերջին կազմողի

Վերստին կազմեցաւ Գործք առաքելոցն թվին ՌՀԵ—(1626), ձեռամբ սուտանուն Սէրապիոնին (ջնջված է) և Սարգսին։ Արդ, աղաչեմ զձեզ, ով հայրք և եղբարք, յիշել ի տէր միով ողորմեայիւ զտէր Ղուկաս քահանայն և որ եղև պատճառ և նա կազմել զսուրբ գիրքս, մեզ մեղաւորացս յիշեցէք ի տէր հայր մեղաց, յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ ամէն։

(Այս հիշատակագրությունը գրված է վերջին էջում, նոտրախառն շեղագրով, Սուչավայում։ Տե՛ս սույն ցուցակի №№ 10, 11 ձեռագրերի հիշատակագրությունները, որոնք գրված են դարձյալ Սերապիոնի և Սարգսի կողմից)։

Է

Ընծայեցաւ Սայրամը թվ. ՌՃԽԴ (1695)։

(Այս հիշատակագրությունը հավանաբար գրված է Գեռլայում)։

[1] Այս մասը՝ ցեցակեր։

3

ԱՒԵՏԱՐԱՆ

Սուրխաթ *ՉՂԵ—1346 թ.*

Գրիչ՝ Կիրակոս աւագ սարկաւագ: 586 էջ: 24×17: Թուղթ: Երկսյուն, բոլորագիր, տողեր՝ 23: Կազմ՝ կաշեպատ թախտակ, արծաթազարդ: Մանրանկարչություն՝ *Չորս ավետարանիչների նկարներ, սկզբնաթերթեր՝ կիսախորաններով, լուսանցազարդեր և զարդագրեր (թռչնային ձևավորումներով և կենդանագրերով):*

Հիշատակարան

Գրչի

575—577 փո՛ր... Յամի եւթնհարիւրերորդի [իննսուն]երորդի հինգերորդի թուաբերութեանս Հայոց նոր տումարիս (1346), ի զաւառիս Խրիմի, ի մայրաքաղաքիս Սուրխաթ կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի և սուրբ Գրիգորի Լուսաւորչի // ի հայրապետութեան տեառն Մխիթարայ և յիշխանութեան ամենայն հիւսիսային կողմանցս տէր Ստեփաննոսի արհեպիսկոպոսի, ի յայսմ ժամանակի գրեցաւ ամենազօրիկի և գերահռչակելի գերակատար և գերապանծ, պաշտելի եւ երկրպագելի սուրբ Աւետարանս, ձեռամբ մեղօք լցեալ և անպիտան հոգւոյ՝ Կիրակոս սարկաւագի, յամսեանն աւգոստոսի ի ժԵ (15), ի փառս Քրիստոսի՝ աւրհնեալ յամենայն բերանոյ յաւիտեանս. ամէն: Արդ, աղաչեմ զամենեսին զդասս լուսերամիցդ, որք հանդիպիք այսմ աստուածախաւսութեան սուրբ Աւետարանիս, յիշեսջիք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր զԿիրակոս աւագ սարկաւագ և զծնողս իմ՝ զՎարդապետ քահանայ և զմայր իմ զԱննայ՝ զփոխեցեալսն առ Քրիստոս, եւ զհաւատակրօն քահանայ զՄխիթար՝ զեղբայրն իմ, եւ զայլն հարազատ զԽաթայմ՝ զփոխեցեալն առ Քրիստոս՝ զսրբակիցն իմ: Արդ, կրկին աղաչեմ ձեզ, որոց մտաւք յիշել զմեզ յայցելութեան, և դուք յիշեալ լիջիք առաջի Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, որ է աւր[հ]նեալ յաւիտեանս, ամէն: Նոյն զԳրիգոր քահանայ յիշեսջիք ի տէր մեր, որ զօրինակն շնորհեաց, եւ անմեղադիր լիջիք, ով սուրբ հայրք, վասն անարժանութեան գրոյս եւ աղալանացս, որ ի սմա, զի կայր իմ աշխատ էր, եւ չէր տեղեակ այսմ արհեստի, այլ համեմ և փափաքանաց սրտիս համարձակեցայ ի սմա եւ նոյն ինքն զաւրացուց ինձ ի կատար եղանել սմա, ի փառս սուրբ երրորդութեան, որ է աւրհնեալ յամենայն բերանոյ, ամէն:

(«Հանդէս ամսօրեայ», 1895, էջ 304: Գր. Գովրիկեան, Դրուագ. Հայոց մետրոպոլիսը, 1896, էջ 329—331: Լ. Խաչիկյան, ԺԴ դարի հայ. ձեռ. հիշատակարաններ, Երևան, 1950, էջ 350—351: Տե՛ս նաև. Ion Apostol Popescu, In jurul unui „Evangheliar" din 1346 *(1346 թ. գրված մի Ավետարանի շուրջ)*. „Steaua", Cluj, 1959, febr. p. 106—108):

4 (19)

ՄԱՇՏՈՑ

ՊԼԱ—1382 թ.

364 էջ: 15,5×10, 6: Թուղթ: Բոլորագիր:
Միասյուն: Տողեր՝ *17 և այլն:*

Հիշատակարան

Գրչի

184 բ Փա՛ռք... Գրեցաւ Մաշթոցս ի թվ. Հայոց ՊԼԱ (1382) ձեռամբ Կարապետ քահանայի անարժանի և կատ[արեցաւ] ի փառս աստուծոյ։

5 (18)

ԱՒԵՏԱՐԱՆ

Կիլիկիա։ Սուչավա — ԺԴ դար, ՌՃԸ—1659 թ.

Ա մասի գրիչ՝ Յովհաննէս։ Ստացող՝ Վարդան վարդապետ։ Ծաղկող՝ Սարգիս Պիծա՞կ։ Բ մասի գրիչ՝ Աւետիք սարկաւագ (1659 թ.)։ Կազմող՝ Միքայէլ (1664 թ.)։ 704 էջ։ Ձեռագրի հնագույն կեսը՝ մագաղաթ, իսկ երկրորդ կեսը՝ թուղթ։ 17×12,5։ Երկսյուն։ Տողեր՝ 17—18։ Մանրանկարչության՝ երկու խորաններ և Մարկոս ավետարանիչի մանրանկարը (ԺԴ դ.)։ Մնացյալ խորանները 1659 թ.։

Հիշատակարան

Հնագույն մասի գրչի և ստացողի

Ա

Զստացող սորա Աւետարանիս զՎարդան եպիսկոպոս և զհայրն իւր զՎասիլ քահանայ, և զեղբայր իւր զՍտեփանոս քահանայ յիշեցէք ի տէր, ծնողաւ և զարմիւք և թողութիւն յանցանաց խնդրեցէք։ Եւ որք յետոյ ժառանգէք՝ զաստուածայն անուն մի՛ ջնջէք և զձերն գրէք։ Զի անթողի մեղք է։ Եւ որք յիշէքդ և տէր զձեզ յիշէ և որ ասէն ամէն։

Բ

Տէր Վարդան չխտամ թէ այնելն է՝ Թորկեր, թէ չայնելն, չամիմ լալս յաչքս։

Գ

Տառապեալս Յովհաննէս, և յաշխարհիս ծով անթիւ մեղաւքս, հրամանաւ Վարդան եպիսկոպոսի գրեցի զաստուածաւանդ Աւետարանս։ Թէպէտ և անարժան էի այսմ ձեռնարկութեան, այլ կանխաւորն գրաւեաց զիս պատուական տէր Վարդան եպիսկոպոսի և ստացաւ զսա ի նեղկեալ մեղօք ձեռաց, որում տէր վայելել տայ և հանդիպողացդ մաղթեմ չյղել աւելի մեզ, այլ ներել իբր կարի, զի հարկ է գիտացանես յաղթել սխալս և ոչ կարեմ լծընկեց լինել, յատուած յաւալ ասպարէզ փութամ։

Դ

Նոր մասի գրչի և կազմողի

Փա՛ռք... ի թուականութեան Հայկազեանց ՌՃԸ (1659) և օգնութեամբ ամ-սոյն Բ (2)-րդ գրեցաւ ընդ հովանեաւ ստ. գումս սուրբ Խաչին ի հայրապետութեան տէր Յակոբին և առաջնորդութեան Սահակին և թագաւորութեան Գի-կային[1]։

---

[1] Խոսքը վերաբերում է Մոլդովայի իշխան Գեորգի Գիկային (իշխել է 1658 թ. մարտի 3—1659 թ. նոյ-ի 2)։

Ի յայսմ ժամանակի գրեցաւ, զի էր Աւետարանն երկու գլուխն ամենագովելի և հաշակելի գերապատուր և գերազանց պաշտելի և երկրպագելի սուրբ Աւետարանս ձեռամբ մեղաւոր լցեալ և անպիտան ոգւոյ Աւետիք սարկաւագի և իմ որդի Մինաս եպիսկոպոսի Սէչավլցի, որ զինքն զաղախնին սղանեցին։ Եւ գիրկաւ գլուխ Աւետարանն զաղախի ձեռաց ի գերութենէ ազատեցին այս աստն եղբարքս, որ են անուամբք այսոքիկ. տէր Սիմոն աւագերիցայ որդի, Մանուկ վաթան, Կիրակոս վաթան, Ասվատուր վաթան, Մանուկ Գրիգոր վէթին, Խաթլուշ Գրիգորին, Միրզաւն Դաւթին, Յովանէ[ս]ն Ենոքէին, Խաչատուրն Յովաննէսին, Պաւղոսն Նիկոլին։

Ե

Ես անարժան մեղօք զառածեալ Միքայէլ երէցս Երզնկացի եկա ի Պուղտանեաց երկիրն ի Սէչավ քաղաքն Թվ. ՌՃԺԳ (1664)-ին, զսուրբ Աւետարանս կազմել ետին // այս աստն եղբարքս և եդին յիշատակ ի դուռն սուրբ Աստուածածնի վանացն՝ իւրեանց ծնողացն հոգւոյն, ամէն։

Զկազմող Միքայէլ երէցս յիշեցէք մեղաւ Հայր մեղայիս. յորժամ ընթեռնուք զսուրբ Աւետարանս, և Աստուած ըզ[ձեզ] յիշէ իւր միւս անգամ գալստեանն, ամէն։ Հայր մեր, որ։

(Գր. Գովրիկյանը վերահիշյալ իր ուսումնասիրության մեջ, էջ 336, բերել է Գ. հիշատակարանության հետևյալ սխալ ընթերցումով «...ձեռամբ... Աւետիք սարկաւագի եւ իմ որդի Մինաս եպիսկոպոսի Սէչավլցի...» փոխանակ կարդալու. «...եւ ԵՄ որդի Մինաս եպիսկոպոսի...»)։ Այստեղից էլ նա սխալ եզրակացության է հասել, գրելով, որ «հիշատակված մասը իրը լցրել են «Աւետիք սարկաւագն ու իր որդին՝ Մինաս եպիսկոպոս սուչավացին»։

6 (23)

ՇԱՐԱԿՆՈՑ ԵՒ ՊԱՐԶԱՏՕՄԱՐ

Կամենից *ՌԺԴ—1565, 1634—1638 թթ.*

14,2×10։ Գրիչ պարզատումարի՝ Աղանեգ, տէր Գրիգորի ավագերեց օղլու։ Նոտրգիր։ Թուղթ։ Միասյուն։ Տողեր՝ *17։* Մանրանկարչության՝ *խորան, գլխագիր, լուսանցազարդ և զարդագիր։*

Հիշատակարան-հիշատակագրության պարզատումարի *(հայատառ ղփչաղերեն)։*

Ա

ՌԺԴ (1565)։

Բ

ՌՁԳ (1634)։

Գ

Բու պարզատումար օրմախթմիշ քէրաքի տիր աա քօրըլու աա հար եըլտա պալխանը նէքի պարքէնտիրնա գարըլըըը, աա պարչա նէմանը աչըխ բօրխուզալյալ։ Եւթն երբեակատն պաշլանըը Ֆրանգ աըլարը պիրա իչլանըը

Ծնունդ բարկենդարքնա տերա, եղբ զուկանդանքը։ Եանա պաշտան պաշտա-նքը։ Իմաստունքըլար եաաար զուլուքզուըլար, ինճի քեպիք պուզում սուզ, չախ ալիլ թէնկրինինկ պէլկանինա սիրա մեննի մեննիկի։

Քիմ քի խուզլանկայ ան իշլագրայ պուն ու եազկաննը ասա եազաքրկաննը անկմակա տըզանի էգբոյ ալըր Հայր մեր իւրկինա ալըա։

Ա ալիլ թէնկրիգա անը քէնափ եարլըղամախը ալըա անկայ ամէն[1]։

Դ.

Ետըզլուր եազկան պու ալթիբինի Աղսէնդ տէր Գրիգոր ավագերէց օղլու եազըլար թվ. ՌՁԷ (1638)-ինա[2]։

(Տէր Գրիգոր ավագերեցն ու նրա որդի Աղսենդը եղել են Հայաստանի Կամենեցյան տարեգրության հեղինակներից. տե՛ս Վ. Ալիշան, Կամենից տարեգիրք Հայոց Լեհաստանի և Ռումենիոյ. Հաւաքածոյ յիշատակարանք, Վենետիկ, 1896, էջ 3 և 108)։

7 (14)

ՄԱՇՏՈՑ

ՌԼԹ—1590 թ.

Երուսաղէմ

Գրիչ՝ Աշեցի Աստուածատուր։ Փոխող՝ Նիկաշ որդի Նիկոլին (1655 թ., Սուչավա)։ Թերթ՝ 252։ Թուղթ։ 19,3×14,8։ Բոլորգիր։ Միասյուն։ Տողեր՝ 16։

Հիշատակարան-հիշատակագրություններ

Ա.

Գրչի

236բ Արդ ես տըրուպ և մեղաւոր անարժան և անպիտան մականաւթաւալ և մեղաւոր մեռեալ Աշեցի Աստուածատուր ոգուստաւոր անհնարին յանցանաց ջնջե-ցէք առ Քրիստոս։ Այլ և ուսուցչին՝ հոգևոր հայրն իմոյ տէր Ղազար Հալբաղե-ային և տէր վ[ա]ր[դա]պետ Մախար կրօնաւորին, որ առ աստուած փոխեցան և գիս ղանարժանս յայշապի արժանաւորութիւնս հասուցին։ Միածին որդին աս-տուած հատուցէ տէր աստուած զվարձս բազ վաստակոց նոցա յաշնգ աստ-նին Քրիստոսի թվին Հայոց ՌԼԹ (1590) յունիս ամսոյ ԻԸ (28) աւարտեցո ի սա-

1 Հայերեն թարգմանությունը. «Մարդ պարզատամարդ ցանկալի, կարեւոր և գեղեցիկ, բացահայտում է յարարածոցը սարքն պատասխաններ և պարզ ցույց է տալիս ամեն ինչ։ Անգլում է յոթ երրորդից և գնում է հավիտյան ամբողջություն։ Մինչև Միածնի Բարեխնդության՝ տարին ավարտվում է և սկսվում է նորից։ Իմաստունները այն կազմեցին և եա մարդարեի նման ամենքի է մինչև տեր Աստված զարմանը, հավիտյանս ամեն։ Ով որ օգտագործի այս, գրողին և գրել տվողին հիշեն արժանի տեր մի «Հայր մեր» (որ) յերկինս-ում։

Եվ Տեր Աստված էլ իր ողորմությամբ նրանց հիշի, ամեն»։

Դ.

2 Թարգ. «Այս գրքի մեղավոր գրողն տեր Գրիգոր ավագերեցի որդի Աղսենտն է, գրվեց 1087 (1638) թվականին»։

Ծանոթ. Ղփչաղերենից սույն թարգմանությունը, ինչպես նաև ցուցակի այլ մասերում եղող հանգավորներից թարգմանությունները կատարել է Հունգարիայի Հայոցյան գիտաշխատողը և Հայագետ գոհար. Էդմոնդ Շյուտցը, որին և հայտնում ենք մեր խորին շնորհակալությունը։

տուածակոփ սուրբ քա[ղա]քն Երուսաղէմ ի տաճարն սրբոյն Յակոբայ յիշա-
տակ լիցի տէր Յովհաննէսին, զոր տէր աստուած բարով խաղաղութեամբ վայե-
լել տացէ իւր և իւր ծնաւղացն։

Բ

Փրկողի

236բ Դարձեալ ես Միրզայս Նիկոլին որդին գնեցին զաղաքին Թաթին շան էան իմ Հալալ հախովս ու գրի Սուրբ խաչն թվ. ՌՃԴ (1655)։

Գ

252 Ես Միրզայս որդի Նիկոլին գնեցի իմ Հալալ-Հախովս հա զե-
րութեան զաղաքնան ու ավի յիշատակ այլմի Սուրբ խաչն եկեղեցին
թվ. ՌՃԴ (1655)։

Տ (15)

ՄԱՇՏՈՑ

Սուչա՞վա ԺԶ—ԺԷ դդ.

Թերթ՝ 308։ 18,8×13,8։ Թուղթ։ Բոլորագիր։ Միասյուն։ Տողեր՝ 16։

Հիշատակագրություններ (հետագայի)

Ա

Աստուած ողորմի Մարտիրոսին հոգոյն հանգիստ տու Աստուած
թվին ՌՃԻԵ (1676) հոկտեմբերի ԺԸ (18) օրն դշբի (չորեքշաբթի),
մեկ տարի էր ի հիւանդութեան կեցաւ, տարէն վերա մեռաւ, ինչ օր
հիւանդացաւ այն օրն մեռաւ։ Զանդակյան, զանդակյան կուս
Մարիա ///

Բ

Աստուած ողորմի Վարդիկին կարբենեանն հոգւոյն սոյն...

Գ

Հայատառ ռումիներեն գրվածք՝ «Միլուիեշտէ մէն է...» (Տէր
ողորմեա)։

Ը (8)

ՄԱՇՏՈՑ

Սուչավա ՌԾԲ—1603 թ.

Գրիչ և ծաղկող՝ Աբրահամ Սէջովցի։ Թերթ՝ 301։ 21×16,5։
Թուղթ։ Բոլորագիր և մասամբ շղագիր։ Միասյուն։ Տողեր՝ 19։

Հիշատակարան, հիշատակագրություն

Ա

Գրչի

497 Ո՜, ո՜, ո՜, անարժան և մեղօք ի լի և ամենայն գործօքս չար
զանէր Աբրահամ մեղաւոր կրօնաւորս Սէջովցի յիշեսջիք ի մաքրա-

փայլ աղօթս, ձեր, որ զսա գրեցի և ծաղկեցի[ի] և բազ կարեաց իմոց ի թվին ՌԾԲ (1603), և յիշողն յիշեալ լիցի ի միւսանգամ գալըստեանն Քրիստոսի, փառք յաւիտեանս, ամէն։

Բ

Այլ անձի

Թվ. ՌՃ ու Կէ (1718) ես Լեհ. [Լուսիկ] որ եմ որդի Վասիլի Վրձներէսցուլ գրեցաւ ի Կաւր ///

10 (10)

ՇԱՐԱԿԱՆ

Սուչավա *ՌՀէ—1628 թ.*

Գրիչ՝ *Սարգիս Մելանեցի*։ Ծաղկող և խազող՝ *Սրապիոն Բաբերթացի*։ Ստացող՝ *Եկեղեցյան խոճայ Նիկօլ*։ Էջ *488*։ *21,5×15,5*։ *Բոլորագիր*։ *Թուղթ*։ *Միասյուն*։ Տողեր՝ *21*։ Մանրանկարչության՝ *գլխազարդ, լուսանցազարդ և զարդագիր (բուսական)*։

Հիշատակարան

Ա

Գրչի

130 *Ո՜վ զՍարգիսըս անպիտան,*
Մեղաց գերիս և չարաքան,
Բընաւ յիշման չեմ ես արժան
Վասն մեղացս, որ առ իս կան։
Եկեղեցոյ մանկունք, որ կան,
Յորժամ հընչէք զայս քաղցրաձայն,
Զձայնըս բոլոր զամէնն ի լման,
Յիշման արէք զսա զիս արժան։
Ո՛վ որ զմեզ սըրբով յիշէ՝
Քրիստոս աստուած զինքն աւր՞նէ,
Անճառ խոստմանց արժան առնէ,
Որ իւր սըրբոցն խոստացեալ է.
Փառք աստուծոյ, ամէն։

Բ

236 *Ո՜վ զմեղաց գերիս,*
Զյունայնացեալս առ ի բարիս,
Եւ զարարս ի չարիս,
Ըզնուաստս ամենայնի՝
ԶՍարգիս գրչիրըս Մելանեցի
Յիշեցէք միով ողորմեաւ,
Յիշողքդ յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ, ամէն։

Ի թվականութեան Հայոց ՌՀէ (1628)։

Գ.

435 Փա՜ռք... Արդ գրեցաւ եղանակաւոր տառս, որ կոչի ձայնքաղ, ի լաւ և ընտիր աւրինակէ, ձեռամբ յոգնամեղ և մեղսամած փցուն Սարգիս գրչի Մելանենցւոյ, ի յերկիրն Օլախաց, ի քաղաքն որ կոչի Սէչավ, ընդ հովանեաւ Սուրբ Օգոստինոսի վանիցն և առ ստն Սուրբ Լուսաւորչին, ի Կաթողիկոսութեան տէր [ ][1] և յառաջնորդութեան տէր Ղազար վարդապետին և իշխանութեան խանձայ Ծերիկին և թագաւորութեան Միրօն վոյվոդային[2] և ասմէկերէցութեան տէր Անդրիասին։

Որք աստուածային սիրոյն հրավէն վառեալ են՝ միշտ փութան բարի և աստուծոյ հաճելի յիշատակ յաշխարհի թողուլ։ Որպէս և սիրելիս Աստուծոյ եկեղեցպան խանձայ // Նիկօլն, որ և ստացաւ զսյս ձայնքաղս իւր հալալ ընչիցն և արդեանցն իւրն յիշատակ և ծնողացն՝ հօրն Նուրատինին և մօրն Ռակիհաթին /// և իւր որդոյն Նիգօլին /// բլին և ամենայն արեան մերձաւորացն, ո[րք] /// են հանգուցեալ, ամէն, որ և եա զսա յիշատակ ի Սուրբ Խաչ եկեղեցին. ով ոք չանի իշխանութիւն հանել զսա ի դրանէ սուրբ եկեղեցւոյ։ Դարձեալ յիշեցէք ի սուրբ աղօթս ձեր, ով դասք քահանայից և ուսումնասէր սարկաւագացդ, ով որ հանդիպիք սմա կամ օրինակելով կամ ընթեռնլով, յիշեցէք զծաղկող և զխազող սորս զնուաստս ի բարեաց և զհանեալս ի գրչագրաց զՍրապիոնս Բաբերթցի միով ողորմեայիւ։ Եւ զստացողեալս և զհանեալս ամենայն բարեաց զծնողս ի բարին և զարարս ի չարին, զհոգս և զփոշիս, զՍարգիս գրիչս յիշեցէք ի տէր։

Արդ, երես անկեալ աղաչեմք զձեզ, անմեղադիր լերուք խաշութեան և սխալանաց գրոյս, զի կար մեր այս էր։

437 Մանաւանդ յիշեցէք ի սրբափայլ աղօթս ձեր եկեղեցպան խանձայ Ծերիկն, որ զօրինակն շնորհեց, և որ ստացան է ի սուրբ բարեաց՝ ձեզ յիշ[ո]ղացդ և մեզ /// տառս աղերսութեամբ։

Դ.

Այլ ձեռքի

Ուսէփ Պօղոսին է սա Թվին. 1840։

11 (1)

ՅԱՅՍՄԱՒՈՒՐՔ

ՌՀԸ—1629 թ.

Սուչավա

Գրիչներ՝ Սարգիս Մելիքենցի և Սրապիոն Բաբերդցի։ Ստացող՝ Տէր Նիկողայոս։ Փրկող՝ Անեցի Եույճի Փիրուխան, Վասիլ (ԺԷ դ.)։ Թուղթ։ էջ՝ 1152։ 40,5×26։ Բոլորգիր։ Կազմ՝ կաշեկազմ։ Վի-

1 Ազատ տեղ է բաց թողնված կաթողիկոսի անունը լրացնելու համար։

2 Միրոն Բարնովսկի—Մոհիլը, իշխան Մոլդովայի (1626 թ. հունվ—1629 թ. օգոստ-ի 30)։

Ցակ՝ տեղ-տեղ, Հատկապես գլխավոր Հիշատակարանի մի մասը վնասված է անկյունի խոնավությամբ։ Մանրանկարչություն՝ խորան՝ բուսական զարդերով, լուսանցազարդեր և զարդագրեր։ Երկսյուն։ Տողեր՝ 37։

Հիշատակարան

Սարգիս դպիր

Ա

303 *Յայսմ ամսոյ բնագնաց է. և զինչ այսօրս լինի՝ ձմեռն այնպէս անցանէ, թէ ցեր և թէ ցուրտ, թէ պաղ և թէ ամպ։ Յիշեցէք ի Քրիստոս զուսուցիչ վարդապետն իմ, զԿամենիցցի Յոհան, որ բազում աշխատութեամբ ուսոյց մեզ արհեստ։*

Բ

631 *...Ողորմի Քրիստոս աստուած ստացողի գրոցս տէր Նիկողայոսի և ծնողացն Պարոն Վարդին...։ Եւ անպիտան դպրի Սարգիս դպրին... Եւ վարժապետին Յոհան դպրին... Կարողութեամբն աստուծոյ և միջնորդութեամբ սրբոցս սկսաք սուրբ գիրքս և վերջացաւ ի յայսմ վայրի իմում բաժին։ Եւ ի յայսմ ամուրչէս յաւարտ եհան հոգևոր ծնողքն մեր և խրատատուն Սրապիոն դպիրն, զոր և շատով յատարանեցաք ի թվականութեանս Հայոց ՌՀԸ (1629) ամին։*

Գ

Սրապիոն դպիր

749 *...Ողորմի Քրիստոս աստուած ստացողի գրոցս տէր Նիկողայոսին և ծնողացն պարոն Վարդին, խաթունշային և կողակցայն Գուլպահարին, և զաւակացն Ճաշխաթունին, Օղխասին և եղբարցն մահտեսի Պաստարին, Ալէքսանդրին, Սիրունին, Միրիճանին, և կողակցան Սիրմային, և զաւկացն Հախփիրմէքին, և ամենայն արեան մերձաւորացն, և միջնորդի սորա Վարդապետին, որ եղև պատճառ Յայսմաւուրքիս, և անարժան դպրի Սրապիոնի և կողակցան Մարթային, կարդացողաց և լսողաց և որ ողորմին ասէ, ամէն...*

Դ

...Որոց աղօթիւքն ողորմի Քրիստոս աստուած ստացողի գրոցս տէր Նիկողայոսին և ծնողացն պարոն Վարդին, խաթունշային, և կողակցան Գուլպահարին, զաւակացն Ճաշխաթունին, Օղխասին, և եղբարցն Ալէքսանդրին, Մովսէսին, Պաստարին, Սիրունին, Միրիճանին, և կողակցան Սիրմային, զաւկացն Հախփիրմէքին, և եղբօր որդոյն Վարդապետին, որ եղև պատճառ Յայսմաւուրքիս, և անժ-

նոյն միաբանութեան, և անապատն գլխի Սրապիոնի և ուսուցչին իմոյ Հիլանցի մահտեսի տէր խաչատուր քահանային, որի և քաջ քարտուղարանի, նաև ծնողաց իմոց, և հոգևոր եղբօր միոյ Սարգիս դպրի Մելտեմեցոյ, որ բազմաջան քրտամբ կոկեց զթուղթն Յայսմաւուրքիս, կարդացողացս և լսողացդ և որ գաղափարեն, ամէն:

Ե

Գլխավոր հիշատակարան

1145 ...Վասն որոյ ցանկացող եղեալ սուրբ գրոցս տէր Նիկողայոս քահանայն եւ եկեալ ի միտս իւր եւ լուեալ զբան աւետարանին ձայնին, զոր եւ հրամայէ, թէ՝ Նմանեցաւ արքայութիւնն երկնից առն վաճառականի, որ խնդրիցէ մարգարիտս գեղեցիկս և գտեալ մի պատուական մարգարիտ, երթեալ վաճառեաց զամենայն ինչ, զոր ունէր եւ գնեաց զայն մարգարիտն: Նոյնպէս եւ սա տէր Նիկողայոս քահանայ զայն հրաման առեալ եւ եղ յոյս յանձին եւ հետեւեցաւ սուրբ գրոցս, որ կոչի Յայսմաւուրք եւ զամենայն մարմնական ինչ առ ոչինչ համարեալ, վաճառեաց զինչս ամենայն ի հալալ վաստակոց իւրոց եւ ստացաւ զայս անմահ եւ անգին մարգարիտս յիշատակ հոգւոյ իւր եւ նախնեաց իւրոց՝ պապոյն Էլիազարին եւ իւր պապին Շահրիմարին եւ մամայն Փաշային, հօրն պարոն Վարդին եւ մօրն Խաթունշային, եղբարցն Կուլպահարին եւ քերն Փաշային, Օղիտային, փեսին Խաչկօյին եւ քերն Փաշային եւ եղբարցն մահտեսի Գասպարին եւ կողակցուն Խանզատային եւ իւր որդոյն Վարդապետին եւ կողակցուն Վարդիկին, որդոյն Մարտիրոսին եւ Գասպարին, միւս որդոյն Յոհաննէսին, որ յայժմ ամի փոխեցաւ առ աստուած եւ կողակցուն Շահմելիքին, երկրորդ եղբօրն Ալէքսիանոսին, կողակցուն Չիհանին, Նազլիկին, Թուրվանդային եւ որդոյն Խաչատուրին, երրորդ եղբօրն Միրիճանին եւ կողակցուն Սիրմային, որդոյն Մելքոնին, Կիրակոսին, Պօղոսին, Խաչերեսին, Աբիստաղէսին միւս Աբիստաղէսին, Մեսրոպին, Պապաճանին եւ դստերն Հափսիմէին: Չորրորդ եղբօրն Սիրանին եւ ամենայն արեան միաբանիցն, կենդանեաց եւ հանգուցելոցն, որ առ Քրիստոս են փոխեցեալ, վասն որոյ աղաչեմ զամենեսեանդ, որք հանդիպիք սմա կարդալով կամ օրինակելով եւ կամ հարեւանցի տեսանելով՝ յիշեսջիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զտէր Նիկողայոսն հանդերձ ամենայն զարմիւք, եւ դուք յիշողքդ յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ Աստուծոյ մերոյ, այժմ եւ անդադար յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սուրբ գիրքս հարանց, որ կոչի Յայսմաւուրք ի թուականութեանս հայկական տոմարի ՌՀԸ-ին (1629), կաթողիկոսութեան Էջմիածնայ սուրբ աթոռոյ տէր [ ][1], առաջնորդութեան Օլախաց երկրի տէր Ղազար վարդապետին, առաջնորդութեան տէր Անդրէասին եւ երէցփոխանութեան պարոն Մերիկին եւ այլ քահանայիցն տէր Յոհաննէսին, տէր Ղուկասին, տէր Ղազարին, տէր Վար-

[1] Ազատ տեղ է թողնված կաթողիկոսի անունը լրացնելու համար:

զանին, տէր Աւետիքին, տէր տէր Սիմէոնին, նորընծայիցն՝ տէր Աստուածատուրին, եւ միւս տէր յԱստուածատուրին, տէր Մովսէսին. եւ Թագաւորութեան [ ][1] պարոնին Գրիգոր երկիրս Օշականց, ի քաղաքս Մէջօկ, ընդ հովանեաւ վանորէիցս Սուրբ Հաճկատարի եւ Սուրբ Աստուածածնանցն եւ Սուրբ Լուսաւորչին, քանզի սկիզբն ի Հաճկատարն արար եւ յաւարտն ի Սուրբ Օգսէնս։ Ձեռամբ անարժանիցս մեղաւորս Սրապիոնի եւ յանուն Սարգիս դպրի, ի խնդրոյ տէր Նիկողայոս քահանային, որ է սոտ եղբէյն Բարսեղեան ի գեղջէն Հրնաէու։ Արդ, աղաչեմք զձեզ մանկունք նորին ծոցն մեր Սիովնի, սուրբ քահանայքդ պատուելի, որ էք տեսող ծաղկաքին, որ պատահիք սուրբ գրոցս՝ յիշեսջիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զՍրապիոն եւ զյուսացուցիչն իմ զմէյսէսն տէր Խաչատուր արի և քաջ քարոզարանն Հիզանեցի, որ բազում աշխատութեամբ և զարդաքոյթ սիրով հասոյց բերս եւ հաստատեմնս ի յաւուրս դրշութեան, զփոխարէն ի Քրիստոսէ առցէ ամէն։

Դարձեալ յիշեսս անկեալ եւ գլուխ ի գետին դնելով, ո՜վ դասքն քահանայից եւ ուսումնասէր սարկաւագանք, յորժամ ընթեռնուցուք զպատմութիւնն սուրբ հայրապետաց և նահատակութիւնս սուրբ մարտիրոսաց, յիշեսջիք ի յաղօթս ձեր անպիտան հոգս եւ փաշի զՍրապիոն գծօղս Բաբերթացի և զհայրն իմ Զանումն, և զմայրն իմ Տանֆիայշայն, զքոյրն իմ Լուսխաթունն, փոքր եղբայրն իմ Գրիգորն, որք են հանգուցեալ առ Քրիստոս, և կենդանի եղբայրն իմ պարոն Յակոբն, զկողակիցս իմ զՄարթայն, և որդիքս Յակոբն և Աղքէհան՝ հանդերձ ամենայն զարմիւք իմովք, ամէն։

Դարձեալ յիշեսջիք ի սրաթափիչ յաղօթս ձեր, ով դասք լուսեղաձից քահանայքդ աստուածային սուրբ եւ մաքուր ընտրեալ դասին, ո՜վ մանկունք Սիովնի եւ ուսումնակիցք մեր, որք հանդիպիք այս սուրբ գրոցս կարդալով կամ օրինակելով։ Արդ ես նուաստս ամենայնի եւ զառածեալս մեղօք ի լի, ծոյլս ի բարին եւ զչարագս ի չարին, սուտանուն Սարգիս դպիրս՝ գծողս աղերսեմ ի ձեզանէ յիշել ի տէր՝ զյուսացիչն իմ զՅովանէսն դպիրն, որ բազում ջանիւ եւ աշխատանօք զկրթեալն եւ զանփիմաստս, թանձրամիտս եւ յանհայս ուսոյց արհեստ՝ դպրութեան. միայն փոխարէն հատուսցէ տէր աստուած երախտեացն իւրոյ հարիւրապատիկ ի հանդերձեալ կեանսն, ամէն։ Դարձեալ յիշեսջիք ի մաքուր յաղօթս ձեր զհայրն իմ զմահտեսի տէր Յոհաննէս քահանայն, եւ զմայրն իմ Զարդարն, եւ զքոյրս Դավլաթն, եւ զեղբայրքն իմ Գասպարն, Կիրակոսն, Մելքոնն, Թորոսն եւ ամենայն արեան մերձաւորքն իմ զկենդանիս եւ զհանգուցեալսն առ Քրիստոս, ամէն։

Աւարտեցաւ սուրբ գիրքս ի ձեռն եւ ի դժար ժամանակիս եւ ի ձմերացեալ յաւուրս վերջին եկն ի վերայ մեր բարկութիւնն աստուծոյ, վասն ծովացեալ մեղաց մերոց յարեաւն յազգն անհաւատից, զոր եւ անօրէն, անաստուած եւ զազանաբարոյ քարապահանջ

[1] Այստ տեղ է թողնված, քանի որ հիշատակարանի գրման ժամանակ գահակալական պայքար էր գնում, և դեռ Մողոլաց իշխան չկար։

բանաստ, կոչին նեռագը, որ է Թաթարն՝ եկեալ մտին երկիրն Իլախաց յաւար առնել։ Որ եւ բազում քաղաքս եւ գեղս աւերեցին եւ զբազումս գերեցուցին, յետոյ եկեալ ազգն Իլախաց բազում զօրօք ի վերայ նոցա, զկեսին թափեցին եւ զբազումս սրախողխող արարին. եւ կէսքն իբրեւ զխոզ վարեալ տարան ի թախիծն գալին. եւ մնացեալքն եկին փախստական երկիրս Օլախաց եւ վրդովեցուցին երկիրս զայս. եւ զբազումս գերի առեալ տարան։ Եւ յետ երից եւ չորից աւուրց անցանելոյ նոցա՝ եկն եհաս եւ այլ չարագոյն բօթ, թէ ահա Միրօն պարոնն[1] ժողովեալ է բազում Ղազախ եւ կուգայ ի վերայ միւս պարոնին։ Եւ ահա կատարեցաւ բանն տէրունական, որ ասէ թէ Տուն Բ(2) բաժանեալ աւերեսցի, վասն որոյ մեծամեծքն Միրօն պարոնին զալլեցին զնա, որ եկեալ փախստեամբ գնաց նստաւ ի բերդն Խօթինու եւ երկիրս անտիրացաւ ի թագաւորաց Դ(4) ամիս, յետոյ եկն որդին յՇատաօլ պարոնին[2], այս զալով նստաւ ի Եաշ քաղաքին աթոռ թագաւորութեանն, բառ յայնմ, որ ասէ, թե Աստուած որ բարկանայ ի վերայ երկրի մանուկ թագաւոր տայէ նոցա եւ ազայ առաջնորդ։ Ահա կատարեցաւ բանքս այս ի վերայ Օլախաց երկրիս, զի նախարարքն սորա ինչպես որ կամեցան այնպէս կու կողոպտեն երկիրս այս։ Վասն այսորիկ հրամայէ կայծականամարտիւ մարգարէն յեսայի՝ Ամենայն անձինք ի ցաւ եւ ամենայն սիրտ ի տրտմութիւն եւ չիք առողջութիւն ոտից մինչեւ ցգլուխ։ Եւ քնարերգան մարգարէն Դաւիթ ասէ ի յերգս, թէ Այս ամենայն եկն ի վերայ մեր վասն մեղաց մերոց։ Բարեխօսութեամբ սրբոցս որ կան ի սմին յայսմիկ աստուած խաղաղութիւն տացէ երկրի եւ թագաւորաց հաշտեխութիւն։ Արդ, աղաչեմք զձեզ, հայրք եւ եղբարք, յիշել ի տէր միոյ ազարմեային եւ աստուած, որ տատն է ի տուրս բարեաց, ձեզ յիշողացդ եւ մեզ յիշելոցս ողորմեսցի ի միւս անգամ գալստեանն, ամէն։

(Ծաղկանկարչության մեջ մեծատառերի տողեր կան նկարված Յայսմաւուրքի կազմողներից Գրիգոր Ծերենց վարդապետին, որին հաջորդում է տարբեր բովանդակ չափածո հիշատակարանությունը)։

Զ

Փառք տամ հայցեմք սուրբերդ բարի,
Ոչ մոռանայք ծառայքս զերի՝
Սրապիոն Բաբերթացի
Եւ զՄարգարն Մելանեցի։
Ո՛վ քահանայքդ նազելի
Եւ սպասաւորք սուրբ տաճարի,

---

1 Միրոն Բարնովսկի-Մովիլե եղել է Մոլդովայի իշխան 1626 թ. հունվ.— 1629 թ. օգոս. 30։

2 Շտատոլ պարոնը Ռադու Միհնեան է, որը եղել է չորս անգամ Վալախիայի և երկու անգամ էլ իշխան Մոլդովայի (1601—1626)։ Վերևում հիշված մանուկ իշխանը Ալեքսանդրոս Կոկոնայն է, որը եղել է իշխան Մոլդովայի (1629—1630 ապր. 29)։

Յիշման աւէք զմեզ արժանի,
Որ եմք անձամբքս մեղօք ի լի։
Զձեզ աղաչեմք մանկանց բարի,
Սարկաւագունք նոր Սիոնի,
Դուք հայցեցէք տեառնէն ձրի,
Որ թողութիւն մեզ պարգեւի։
Սուրբ քահանայքդ հոգելի,
Դուք նմանողք էք հրեշտակի,
Միջնորդ լինուք տեառն Յիսուսի,
Մեղանքն մեր ոչ յիշեսցի։
Եւ տրուպ Սրբոյս Բաբերթացի
Զձեզ աղաչեմ տրտասուելի,
Ո՛վ սուրբ հայրերդ նազելի,
Յիշել զծնօղքս իմ ի բարի։
Եւ հօրն իմոյ Զանում անի,
Եւ մօրն իմոյ Տահփաշալի,
Եղբօրս իմոյ, Յակոբ կոչի
Եւ միւսոյն՝ Գրիգոր անի։
Եւ կողակցոյս իմ Մարթայի,
Որդւոյս իմոյ Յակոբ անի
Եւ միւսոյն Աբենդ կոչի,
Եւ իմ արեան մերձաւորի։
Զմեզօք լցեալ ամենայնի
Եւ զեղջերեալս մէջ աշխարհի,
Զարաւոյ հողս եւ փոշի՝
Սարգիս գրիչս Մալաթեացի։
Զձեզ աղերսեմ, սուրբքդ արի,
Որք հանգիպիք յայսմ տառի,
Եւ ընթեռնուք սիրով սրտի,
Դուք ասացէք Տէրն ողորմի։
Եւ իմ նախնեաց ամենայնի
Եւ ծնողացն իմ հոգելի,
Որ զիս ծնան մեղօք գերի
Եւ սնուցին մէջ աշխարհի։
Եւ հօրն իմոյ քահանայի
Տէր Յովաննէս անուն կոչի,
Նահատակեալ ի մէջ երկրի,
Յաւազակաց ձեռք խողխողի։
Եւ մօրն իմոյ Զարզար անի,
Որ եղեալ կայ գերեզմանի,
Քուեր իմոյ Գուլվարդ կոչի,
Ինքն մարմնով կայ կենդանի։
Եւ իմ եղբարցս չորրորդի,
Որք են առողջ մարմնով յերկրի,
Պաղատեցէք տեառն Յիսուսի,

Զի թողութիւն նոցա լիցի։
Նախ եւ յառաջն Գասպարի
Եւ երկրորդին Կիրակոսի,
Եւ միւսոյն Մելքոն կոչի
Եւ չորրորդին Թորոս յորջի։
Եւ իմ արեան մերձաւորի,
Որ կան եղեալ հող տապանի,
Զի թողութիւն նոցա լիցի
Ի յարութեան յաւուր վերջի։
Եւ կենդանեաց յայսմ աշխարհի
Կացցեն ամրոց՝ անզրդուելի,
Խաղաղութիւն պարգեւեսցի
Մինչ ի խորին ժամանակի։
Զնրաստպս ամենայնի
Եւ զեզերեայս ի մէջ երկրի,
Սարգիս զդպիրս Մելանեցի,
Զատանատրս չարարգեցի։
Որք հանդիպիք յայսմ կտակի
Եւ ընթեռնուք սիրով սրտի,
Դուք տացէք տէրն ողորմի
Ձեզ եւ մեզ ամենայնի։
Յիշողքդ զմեզ՝ յիշեալ լիջիք
Արքայութեան Քրիստոսի,
Յարժամ նստցի ի յատենի
Արժանացուք կենաց ձայնի։
Եւ նմա փառք ամենայնի
Ընդ Հօր Հոգւոյն Ճշմարտի,
Յաւէտ յայժմուս եւ միշտ էի
Եւ յաւիտեանս յաւիտենի,
Ամէն, ամէն եւ եղիցի։
Ձեռս երթայ գանձայ ի հող,
Գիրս մնայ յիշատակող
Ով, ով, զարձեալ ով,
Վա՛յ ինձ. մեղաւորիս Ո (Հազար) բերան։

է

Փրկղներ

5 Որոց աղօթիւք ողորմի Քրիստոս աստուած։ Յայսմաւուրքս ի գիրութենէ՝ ազատողին լԱկնցի նայեն Փիրուխանին եւ իւր ծնողացն, հօրն Խաչին, մօրն Յուսկային եւ իւր եղբարցն Թամուրին, Աստուածատուրին, Աբրահամին, Յակոբին, Յոհանին, Մովսէսին եւ յամենայն յարեան մերձաւորաց եւ որ զողորմին ասէ, ամէն։

Ը

549 *Որոց աղօթիւք ողորմի Քրիստոս աստուած զաւրք Յայմաւուրքս ի գերութենէ ազատող խօճայի Ն[իկ]ողայոսին Վասիլին եւ Հօրն Մանուկին եւ մօրն Մարուցային եւ կողակցին Խաթունմելիքին, եւ եղբօրն Խօճայ Թումանին եւ որդոյն Օվանէսին եւ Օհանին զաւակացն Անդրձային եւ Մարուցային եւ Այխաթունին եւ Հոփփոմէին եւ ամենայն արեան մերձաւորացն եւ անդրանուն գրչի սորին /// ամէն /// Յովանէս Խութիխու քահանայ ///*

Թ

Յանկագրողի

Գրեցաւ ցանկս այս ձեռամբ մեղապարտ Տէր Սիմէոնիս Թարսակեան, յամի տեառն 1725 սեպտեմբերի ամսոյ 19։

(Այս հիշատակագրությունը ամենայն հավանականությամբ գրված է Տրանսիլվանիայի Զարզավ քաղաքում, քանի որ ցանկագրողը հիշյալ տեղի հայոց ժողովրդապետն է եղել)։

Ժ

Այլ անձի

Ձեռագրի վերջում.

Ի թվ. ՌՄԺԸ (1769) մարտի է (7) եղեւ գիրս այս, ինչպես եւ Կաշբար, որդի Աբրահամի այս գիրս գրեցի, վասն դըշագործութեան հարմար, ով որ կարդայ չի մեղադրէ, զերէ ձեր զնացելէ է, ամէն։

Ծնթ. *Վկայաբանությունների վերջում բազմաթիվ անգամ հիշատակված են սուացողի և նրա հարազատների անունները։*

(«Հանդէս ամսօրեայ», 1913 թ., էջ 691—697։ Ձեռագրի մասին տե՛ս նաև Ion Apostol Popescu, „Un valoros document cronicăresc" *(Ժամանակագրական արժեքավոր մի փաստաթուղթ).* „Steaua" Cluj.1961, martie.

12(24)

ԲԱՌԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ

Երևան *ՌՃէ—1658 թ.*

Գրիչ՝ *Վարդան։* Թերթ՝ *244։ 13,8×9,5։ Թուղթ։ Նոտրգիր Երկսյուն։* Տողեր՝ *12—14։*

Բովանդակություն

Սկիզբ. Այս տառք ձայնաւոր և երկաձայնակ են, սկիզբն գրոցն։

Արարածք — անշէն.

Արարանայ — հօր օրհնութիւն...

Վերջ. Օգտող — ըմպել

Օգտել — ի բույց քիզգել, ճողարկել, պատառել, քաղքալել

Խազագիր-հիշատակագրություն

1ա Բառարան Հայոց գրեցաւ ի Թվ. Հայոց ՌՃԷ (1658) յԱնապատին Երեւանայ ի Վարդանայ Համբակէ:

13(11)

ԱՒԵՏԱՐԱՆ

Եուղ ՌՃ և Ը—1659 թ.

Գրիչ՝ Սիմէոն քահանայ: էջ 576: 19,5×15: Թուղթ: Երկսյուն: Բոլորագիր: Տողեր՝ 23: Մանրանկարչություն — Համաբարբառային խորաններ, Ավետարանիչների նկարներ և սկզբնաթերթեր՝ կիսախորաններով: Կազմ՝ կաշեպատ տախտակ:

Հիշատակարան գրչի

575 Փա՜ռք... Արդ գրեցաւ Սուրբ Աւետարանս ի թվականութեանս Հայոց ազգի ՌՃ և Ը (1659) ամի, ի յերկիրն Պաղդանաց ի մայրաքաղաքն Եուշն, ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնիս և Սուրբ Լուսաւորչայն, ձեռամբ յոգնամեղ և մեղապարտ սուտանուն Սիմէոն քահանայ[ի]: Որք հանդիպիք սմա կարդալով կամ հարկանցի տեսանելով, յիշեսջիք ի սուրբ յաղօթս ձեր ըզծրող սորին եւ դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս. ամէն:

14(9)

ՔԱՀԱՆԱՅԱԹԱՂ

Սուչավա ՌՃԺԲ — 1663 թ.

Գրիչ՝ Աղարիա կղերիկոս: էջ՝ 346: 21,2×16,8: Թուղթ: Բոլորագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 19: Մանրանկարչություն՝ Կիսախորան, լուսանցազարդ և զարդագիր (բուսական մոտիվներով):

Սկ. [Կ]անոն յորժամ ննջեցեալս կամ քահանայ կամ հայրապետ կամ ուխտի առաջնորդ կատարի մահուամբ....

Տէր, ապաւէն մեր եղեր մինչև յազգ...

Հիշատակարան գրչի

էջ 337 Եւ յիշատակարան սուրբ գրոցս:

Փա՜ռք... Արդ գրեցաւ սուրբ տառս, որ մակագրեալ Քահանայաթաղ կոչի, ձեռամբ յոգնամեղ և անարժան սուտանուն Աղարիայի կղերիկոսի, որ զանուն անիմ և զգործս ոչ: Բայց գրեցաւ սա ի յաշխարհս Պողդանաց, ի քաղաքս Սէչաւ, ընդ հովանեաւ և բարձրահայեաց հրեշտակաց տաճարիս Սուրբ Միքայէլի: Եւ ի կաթողիկոսութեան Հայոց Սուրբ Էջմիածնա տեառն տէր Յակոբին, և առաջնորդութեան յայսմ գաւառի տէր Սահակ արքեպիսկոպոսին, և ի

թվականութեանս Հայոց, ՌՃԺԲ (1663) ամին, մարտի ամսոյ ԺԷ (17)-ին։

(Ձեռագրի սկզբում և վերջում կան զանազան նշումներ, որոնցից մի քանի տող բերում ենք ստորև իբրև նմուշ)։

Եղաւ աղբար սովատուրինը
ՃՄ օխայ պաշխայ պասնը Է (7) պաշպայ Ը (8),
...Եղաւ Մանուկինը Ճ ու ԺԵ,
պշխ(այ) ճալ-պշխ ԺԶ։

15(49)

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՔ ՈՄԱՆՔ, ՈՐՔ ՊԱՏԿԱՆԻՆ ԱՌ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ՄԵՏԱՖԻԶԻԿԱՅԻՆ, ՈՐ ԹԱՐԳՄԱՆԻ ՀԱՄԱՌՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ [Շ]ԱՐԱԿԱՐԳԵԱԼՔ Ի ԿԱՐԳԷ ԹԷԱՏԻՆՈՒՈՑ ԿՂԵՄԷՍ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ

Լվո՞վ *ՌՈՁ՞Բ—168՞2*

Թերթ՝ *228։ 20,2×16։ Թուղթ։ Միասյուն։* Տողեր՝ *29 և այլն։*

Հիշատակագրություն

34բ *Լատին Թ.ՌՈՁԲ (1682) Հունվարին յաւուր Բ(2)։*

16(73)

ՏՕՆԱՑՈՅՑ ԵՒ ՊԱՐԶԱՏՈՒՄԱՐ

Լվով *ՌՃԼԳ—1684 թ.*

Գրիչներ՝ *Արապկիրցի Սարգիս փաքրաւոր և Թոխաթցի Սարգիս եպիսկոպոս։ Թերթ 223։ 9,8×7,8։ Թուղթ։ Բոլորագիր։ Միասյուն։* Տողեր՝ *15։*

Հիշատակարան և հիշատակագրություններ

Գրիչների

Ա

160բ *Գրեցաւ Տօնացոյցս և պարզատումարս և փոքրիկ աղօթից գըրկիկս ձեռամբ յԱրապկիրցի մեղաւոր Սարգիսըս։ Ո՛վ որ հանդիպի Ա(1) հայր մեղայիւ յիշէ աստուած զինքն վերին արքայութեան յիշեալ լիցի։ Ամէն։*

Բ

220ա *Գրեցաւ Պարզատումարս ձեռամբ Թոխաթցի Սարգիս եպիսկոպոսիս, թվին Հայոց ՌՃԼԳ (1684) ի մայրաքաղաքն Լով։*

Գ

Շնորհեցի յԱրապկիրցի Սարգիս փաքրաւորիս բարով վայելէ, ամէն։

Գ

Այլ ձեռաց

1176(1727)-ին հայոց շինեցի զմեղրզըս, մեռաւ տէր Յակոբը մայիսի ԺԱ(11)։

Ե

Գրեցաւ գիրքս ան տարին, որն որ էլան հայերըն ի թագաւորութեան Միհայը պա(շահին)¹ ժամանակին, ի քաղաքըն Ճաչովըն (իմա՝ Սուչավա), թվին ՌՃԾԳ (1704) ամսոյն անիվարի ԻԲ (22) օրն երկուշաբթի։

(Կա նաև պաշտոնական ռումիներեն մի գրվածք)

17(51)

ԺՈՂՈՎԱԾՈՅ

Ջուրջո՞վ *ՌՃԼԴ—1685 թ.*

19×15,5։ Թուղթ։ Նոտրգիր։ Միասյուն։ Տողեր՝ *16։*

Հիշատակագրություն

Գրչի՝

Ի թվոյն Քրիստոսի ՌՃԼԴ, 1685 մարտի ԻԵ, 25։

Հետագայի

1776-ին անիսի 1-ին հանգաւ ի տէր /// ողորմած հոգի աղ[աչայ] Գասպար Մնացուկի՝ Նիկոլի, վարվ[ո]ր կարգայ, նայ մէկ հար մեր զՔրիստոս իշէ գինըը. և էր 76 տարեկան հանգըստեան ժամանակը։

Մէրավ մաման 1777 աէձէնգէրի 7-ին /// աղ[աչայ] Գասպարի Մնացուկի։

18(29)

ԳԱԹԷԽԻԶՄՆ ՀՌՈՄԵԱԿԱՆ ԵՒ ՑՈՒՑԱԿ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱՑ ԿԻՐԱԿԷԻՑ

Լէօպոլիս *ՌՃԽԶ՞—1697՞ թ.*

Էջ 440+24։ 32×20։ Թուղթ։ Նոտրգիր։ Միասյուն։ Կաշեկազմ։

Հիշատակարան-հիշատակագրություն

Ա

Գրչի՝

Գաթէխիզմն Հռոմեական, այս է վարդապետութիւն իրաց սրբա-զանից ըստ վճռոյ, Սրբազնասուրբ ժողովոյն Տրիդենտինեայ, Հրա-

¹ *Խոսքը վերաբերում է Միհայ Ռակովիցային, որը երեք անգամ իշխան է դարձել Մոլդովայի և երկու անգամ էլ՝ Վալախիայի (1703—1727 թթ.)։*

մանաւ Փիլոսի Եւերարդի քահանայապետին ծայրագունի, պարզաբեցեալ յամի տեառն ՌՇԿԶ (1566). յետ այնորիկ ի գլուխս և ի խնդիրս բաժանեցեալ իսկ և զանազանաց Սրբոց Հարց զգացմամբք և երկաքանչիւրոց Թէ նորոյ և Թէ Հնոյ կտակի հեղինակութեամբք ի լուսանցս փաղանշանեցեալ: Որում են ցուցանք երկու վերայաւելեցեալք, մին այնց իրաց, որք ի բոլորում գրքի աստ պարունակին: Միւսն այնց, որք առ Աւետարանս կիրակէից և առ տօնս սրբոց պատկանին կարեն, վասն դիւրութեան Հոգաբարձուաց քահանայից: Թարգմանեցեալ ի Հայկական բարբառ, յամի տեառն ՌՈՂԷ (1697) ի Լէօպօլիս՝ ի փառս մեծազօրին Աստուծոյ:

Բ

էջ 1 Ի գրեանց Տ. Յօհաննու Մխիթարայ Յովհաննեան 1730, 40 պա.

Գ

Բ. մաս. էջ 19 Ի գրեանց բազմաշխատ տեառն Յօհաննու Մխիթարեան Էրզրումեցւոյ վարդապետի և առաքելական միսիոնարի:

Դ

էջ 24 Յամի տեառն 1732 եկի ի յՄիւլլերեան և սկսայ քարոզել Յունվարի 1 մահի ի նոյն քաղաքին:
(Բովանդակութիւնը տե՛ս «Հանդէս Ամսօրեայ», 1914 թ., էջ 667—670):

19(20)

ՏԱՐՆԱՑՈՅՑ ԵՒ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱՑՈՅՑ ԵՒ ԿԱՐԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ ՀՐԱՀԱՆԳՔ ՏԷՐՈՒՆԱԿԱՆ ՏՕՆԻՑ

ԺԷ դար

15,1×9,3: Թուղթ: Նոտրագիր:

20(25)

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Դ Ա Վ Թ Ի

ԺԷ դար

Գրիչ՝ Մարկոս: Ստացող—Յակոբ պատրիարք Ջուղայի: էջ 440: 13×10: Թուղթ: Բոլորագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 16 և այլն: Մանրանկարչություն՝ Գլխազարդ, լուսանցազարդ և զարդագիր:

Հիշատակարան

էջ 240 Հանգիստպաշտաց և վայելչաշաղաց յայսմ աստուածարեալ սեղանոյս, աղաչեմ յիշել զստացող սորին զՅակոբ պատրիարք Ջուղայի սպասաւոր տեառն Փիլիպոսի և Յակոբայ սրբազան կաթողիկոսացս: Ընդ նմին և զիս զգծող սորին բազմամեղ Մարկոս բանի սպասաւոր եւ յիշեցէք:

21

ՏՕՆԱՑՈՅՑ

ԺԷ դար

Թերթ՝ *251։ 10,5×8,5։ Թուղթ։ Նոտրգիր։*

Հիշատակագրություն հետագայի

251բ *Այս տօնացոյցս Միքայելի Ովանեսի որդի տիրացու Նատալին է, բարով վայելեսցէ, թվ. ՌՃԾԷ (1708) եղաւ։*

22

ԿԱՆՈՆԱԳԻՐՔ ՀԱՅՈՑ

Սուշավա՞ *ԺԷ դար*

Գրիչ՝ *Համանարար Ծառուկ դպիր։* Թերթ՝ *210։ 22,4×16,5։ Թուղթ։ Նոտրգիր։* Կինակ—*անկազմ, պրակները անջատված։ Երկսյուն։* Տողեր՝ *25։*

Հիշատակագրություն

24բ *Զմեղաւոր Ծառուկ դպիրս՝ որդի Նիկօլին՝ յիշեցէք, ով եղբարք, և աստուած զձեզ յիշէ իւր միւս անգամ գալստեան, ամէն։*

23(17)

ԳԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅՑ ԱԹԱՆԱՍԻ

ԺԷ դար

Թերթ՝ *130։ 18,6×14,7։ Թուղթ։ Նոտրախառն շղագիր։*

Հիշատակագրություն հետագայի

130ա *Թվին ՌՃՁԴ (1735) ակալ. ի ԺԴ (14) օրն կիրակի, որ է սուրբ խաչին ամէր Մարտիրոսն էկաւ իմ աղբար խոնարհն, նա եւ խաչատուրս ծոյոն Պիրով պաշխէցի ղալս գիրքս վերայգրեալ տէր Հօրը, մանուանը, որ յիշատակ է դվարդեսս դեռաշխուն ամէր Օհանը, և այլն, տէր Հայրը գիտէ։*

24(6)

ՄԱՇՏՈՑ

ԺԷ դար

Թերթ՝ *180։ 21,3×15։ Թուղթ։ Բոլորգիր, մասամբ նաև նոտրգիր։ Երկսյուն։* Տողեր՝ *19։*

25(12)

ՍԱՂՄՈՍ Ի ԴԱՒԻԹ

ԺԷ դար

Թերթ՝ *176։ 19,5×17։ Թուղթ։ Նոտրգիր։*
Մանրանկարչություն՝ *խորաննազարդ սկզբնաթերթ, լուսանցազարդ և զարդագիր (թռչնագիր)։*

26(38)

ԹՈՒՂԹ ՔԱՋԱԼԵՐԱԿԱՆ

Լեգօռնա *ՌՃԾԲ—1703 թ.*

Ձեռինակ՝ *Վարդան Յովհաննեան:* էջ՝ *154: 22,6×15,5: Թուղթ: Միասյուն: Շղագիր:* Տողեր՝ *26:*

Ա

Խորագիր

Թուղթ քաջալերական առ ազգայինս մերազնեայս, որք ի քաղաքին Եվդոկիայ: Ի ժամանակին յորում զարթուցեալ էր հալածումն սաստիկ ընդ ամենայն աշխարհին Տաճկաց, ընդդէմ Արամազնեայց զկաթողիկէ հաւատն Հռոմէական դաւանողաց: Յամի տեառն ՌՉԱ-ին (1701) և ի թվ. Հայոց ՌՃԾ-երին (1701): Յորում և զնախադահութենէ աթոռոյ սրբոյն Պետրոսի և զյաջորդէ նորին քահանայապետէն Հռոմայ և զուղղափառութենէ սրբոյ ժողովոյն Քաղկեդոնի, յարաբերեալս վկայք յինքենէ եկեղեցւոյն Հայոց:

Գրեցեալ յամի տեառն ՌՉԳ-ին (1703) եւ ի համաթուութեան Արամեանց ՌՃԾԲ-ին, (1703) ի Լեգօռնա:

Բ

Այլ նշումներ

1ա Ի գրոց տէր Սիմէոնի Թորոսեան:

(Տե՛ս նաև Հ. Տաշյան, Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վիեննա, Վիեննա, 1895, № 12, էջ 107—116 և № 37, էջ 194):

27(58)

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՍՏԵՓԱՆՆՈՍԻ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ ՌՈՇՔԱՅԻ

Ստանիսլաւ՝ *ՌՃԿԷ—1718 թ.*

Գրիչ՝ *Յովհաննես: 17×10,5: Թուղթ: Նօտրախառն շղագիր:* Թերթ՝ *147: Միասյուն:* Տողեր՝ *24:*

Խորագիր

Քերականութիւն Ստեփաննոսի Ստեփանեան աստուածաբանութեան վարդապետի Կամէնիցացւոյ ըստ բնական ոճոյ լեզուին Հայոց, շարադրեցեալ ի Ստանիսլաւով յամի տեառն 1718 և Հայոց ՌՃԿԷ:

Բովանդակություն

Սկիզբ. (2ա) Յառաջաբանութիւն. *Բազումք զքերթողական...*

Քերականութիւն Ստեփանեան: Գիրք առաջին. յաղագս հոլովման անուանց և լծորդութեան բայից: Գլուխ առաջին. առաջին հոլո-

վուծն, որոյ սեռականն եղիցի այս. եզակի անուանական՝ Ադամ, Ադամ...

28

ԳԵՌԼԱ ՀԱՅԱՔԱՂԱՔԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ (ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ) ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏՅԱՆ, Ա. ՀԱՏՈՐ

Գեռլա 1714—1730 թթ.

էջ՝ 606։ 34×21,5։ Թուղթ։ Շեղագիր։ Միասյուն։ Տողեր՝ 24, և այլն։

29

ԳԵՌԼԱ ՀԱՅԱՔԱՂԱՔԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ (ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ) ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏՅԱՆ, Բ. ՀԱՏՈՐ

Գեռլա 1730—1761 թթ.

էջ՝ 600։ 34×21,5։ Թուղթ։ Շեղագիր։ Միասյուն։ Տողեր՝ 24 և այլն։

30

ԳԵՌԼԱ ՀԱՅԱՔԱՂԱՔԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ (ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ) ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏՅԱՆ, Գ. ՀԱՏՈՐ

Գեռլա 1762—1796 թթ.

էջ՝ 532։ 34×21,5։ Թուղթ։ Շեղագիր։ Միասյուն։ Տողեր՝ 24 և այլն։

(Վերոհիշյալ ձեռագիր մատյաններում կան նաև դատական գործերի վերաբերյալ բազմաթիվ արձանագրություններ)։

31

CONFRATERNITAS S. GREGORII NATIONIS ARMENAE ILLUMINATORIS.

ԵՂԲԱՅՐՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻՆ։ ՅԱՄԻ-ՏԵԱՌՆ 1729 ԵՎ ՀԱՅՈՑ ՌՃՀԸ ՕՒԼԻՍԻ ԱՄՍՈՅ 26։

Գեռլա ՌՃՀԸ—1729 թ.

Հեղինակ՝ Ստեփանոս Ստեփանեան Թօշրայ Կամենացի այցաբար Հայոց Տրանսիլվանիոյ։ Գրիչ՝ Տէր Յօհաննէս Մխիթար Յօհանեան, գեր. վարդապետին աշխարհարութեան նոտար։ էջ՝ 34։ 29,4×22,9։ Կազմ՝ կարմիր թավշյա։ Թուղթ։ Բոլորագիր և նոտրագիր։ Միասյուն։ Տողեր՝ 24—25։ (Հայաքաղաքի Տանուտիրաց եղբայրության կանոնադրությունն է, տե՛ս Հրատ. Գր. Գովրիկյանի «Տրանսիլվանիոյ հայոց մետրոպոլիսը կամ նկարագիր Գերլա Հայաքաղաքի ի գիր և ի պատկերս», Վիեննա, 1896, էջ 61—73)։

32(47)

ԵՐԳԱՐԱՆ ԵՒ ՄԱՇՏՈՑ

Գեռլա՝ ՌՃՁԱ—1732 թ.

Գրիչ՝ Տիրացու Մարտիրոսի որդի Միրզաճ։ Թերթ՝ 75։ 21,2×16,5։ Թուղթ։ Նոտրագիր։ Միասյուն։ Տողեր՝ 27։

Հիշատակարան

Գրչի

էջ 74 Գրեցաւ ձեռամբ անարժան տիրացու Մարտիրոսի որդի Միրաքի, միջնորդութեամբ տէր Յակոբին, թվ. ՌՃՁԱ (1732) յունվարի ԻԵ(25)։

33

ՏՕՆԱՑՈՅՑ

Գեոյա ՌՃՁԳ—1734 թ.

Գրիչ՝ Տիրացու Աստուածատուր։ 19×15,5։ էջ 178։ Թուղթ։ Նոտրագիր։ Միսյուն։ Տողեր՝ 25—27։

Հիշատակարան

Գրչի

էջ 177 Գրեցաւ Տօնացոյցս ձեռամբ անարժան տիրացու Աստուածատուրին՝ Նուրիճանի որդւոյ, ՌՃՁԳ (1734) հոկտեմբերի Զ (6)։

34(52)

ՄԱՇՏՈՑ

Գեոյա ՌՃՁԴ—1735 թ.

Գրիչ՝ Տիրացու Աստուածատուր։ 19×15,5։ էջ 302։ Թուղթ։ Նոտրագիր։ Երկսյուն։ Տողեր՝ 27։

Հիշատակարան

էջ 293 Շնորհիւ և ողորմութեամբ ամենակարողին աստուծոյ գրեցաւ Մաշտոցս ձեռամբ Տիրացու Աստուածատուրին՝ Նուրիճանի որդւոյ, հայաքաղաքն Կեոյայ, թվին ՌՃՁԴ (1735) օգոստոսի ԻԹ (29)։

35(66)

ՏՕՆԱՑՈՅՑ
ԸՍՏ ՈՒՂՂԱՓԱՌԱՑ ՀԱՅՈՑ, ՇԱՐԱԴՐԵՑԵԱԼ Ի ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ ԿԱՄԵՆՑԱՑԻՈՅ, Ի ՓԱՌՍ ՄԵԾԱԳՈՅՆՍ ԱՍՏՈՒԾՈՅ Ի ՍԴԱՆԻՍԼԱՒՈՎ ՔԱՂԱՔՆ

Լէօպօլիս 1753 թ.

Գրիչ՝ Տիրացու Նապիեսս Կիրակոսեան։ Թերթ՝ 228։ 20×17։ Թուղթ։ Շեղագիր։ Միսյուն։ Տողեր՝ 17։

Բովանդակություն

1ա (Առաջաբանից) Տօնացոյցս այս շարադրեցաւ ըստ կարգի տարեգրոց, վասն բառնալոյ զամենայն զծուարութիւն, զոր առնուէր բաժանայքն չիտարանչիւր ամի կրէին ըստ հին տօնացուցին ի կա-

տարին զատկն որոց, նաեւ զատկն տէրունիս ոմանս: Վասն որոյ վարել պարտին տարեգրան, զոր յիւրաքանչիւր ամի ցուցանէ Հե-ռագրաց ազխատին, յորում տեսանելի է նախ թուականն Հայոց և ապա ի դէմ նորին եղեալ տարեգիրն, և այնու տարեգրաւ վարել ըստ բոլոր տարին: Բայց որ հանգիպին երկու տարեգիրք ի միում ամի, նշան է, թէ ամն այն նահանջ է, ուստի ի նահանջ ամին պիտոյ է զառաջին տարեգիրն ի սկզբ. նաէ յանվարի մինչև ի վերջն փետրու-արի ի կիր առնուլ, իսկ զերկրորդ տարեգիրն ի սկզբանէ մարտին մինչև ի վերջն դեկտեմբերի: Ծանուցանելի են, որ ի մէջ Հայոց և Յու-նաց պատահել սովոր է, ուղղեցաւ, զի փոխանակ զայլն եղաւ տա-րեգիրն Հայոց, որպէսզի ի միասին ըստ Լատինացւոց և Յունաց և ևս ազգապէս Զատիկն տօնեսցին: Բայ...

Հիշատակարան

Գրչի

144 Գրեցաւ ի Լէօպօլիս յամի տեառն 1753 մարտի Ա (1) ձեռամբ Տիրացու Նաւլեանս Կիրակոսեան, և որ եմ յերկրէն յարեւելեան և ի գիւղաքաղաքէն Տուսուֆեանս:

Այլ նշան (տիտղոսաթերթի վրա). Ex libris Stephani Barany Capellani. + 1846.

Կնիք (տիտղոսաթերթի վրա). Barany Lukacs, Örm. kath. plebanos, Szamosujvar, 1900.

36 (53)

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Լւով 1754 թ.

Գրիչ՝ Յակոբ քահանայ Սրապիոնեան Քէֆէցի: Թերթ 273: 18,8×16: Թուղթ: Նոտրգիր: Միասյուն: Նկար՝ Հայոց Տրդատ թա-գավորի մկրտվելը Գրիգոր Լուսավորչի կողմից:

Բովանդակություն

Սկիզբ. Բարոյական Աստվածաբանություն համառօտաբար մեկ-նեցեալ:

Գիրք առաջին. Յաղագս խորհրդոց եկեղեցւոյ...
Գլուխ առաջին. Յաղագս խորհրդոյն առ հասարակ...

Հիշատակարան

2բ Այս բարոյական Աստուածաբանութիւն է թարգմանեցեալ ի Սանփանինուէ ըմծօշէս աստուածաբան վարդապետէ ի լատինացւոց լեզուէ ի հայկական բարբառ. և այժմ է օրինակեցեալ ի ձեռն Իգնա-տիոսէ Քէֆէցայ ծառայի որդւոյ, հրամանաւ գերապայծ[առ] հօրն մերոյ տեառն. տեառն. Յակոբա արհիեպիսկոպոսին Լւովու Ակսեն-տիոսովիչեան՝ ի վայելումն մերայս ազնիւ եղբարց, որք ոչ գիտողաց

զինդան Դալմատացոց և Հայոց. եւ ազատաց զհարկաւորութենէ ի պատահմանց ժամանակի. ուստի կամ զայս քահանայն՝ կարէ լուծանել զատարակուածս խղճմտանաց իւրոց ի պատահմանէ հարկաւորութեան ժամուն ամենայն կերպիւ հոգւոյ իւրոց, այսինքն, ըստ խորհրդոյ եկեղեցւոյ եօթանց: Գրեցաւ յամի տեառն 1754 ամսեանն փետրվարի 18 և ստորի ստանագրաց կամ օրինակօղաց աղերսեմ եւ զանդրիստես Յակոբ քահանայս Սրապիոնեան Քէֆէջիս, աղօթել վասն իմ միով հայր մերիւ. կամ այլապէս ըստ կամաց ձերոց: Սակայն այսու գրքոյս պատճառ եւ եղէ, որ այսմ քաղաք զատնի, յառաջ ոչ էր, մեծ զժուարութիւն եւ անէի ի ժամանակիս իմս, երբ եկի աստ. զարձ զատաստածարանութեան յետոյ միս ամենայն զայս՝ հնարիւք գրեալ եմաւ, թէ լինի հարկաւոր այլոց՝ ոչ մնասցեն զժուարութեամբ, որպէս վասն այսմ մի մոռանայք ինձ զաղօթս ձեր և զգրօղս սորին:

37

ՔԱՐՈԶԳԻՐՔ

Գեռլա *1761—1770 թթ.*

Էջ *614: 34×21,5: Թուղթ՝ եվրոպական շերտագիր: Միասյուն:* Տողեր՝ *44—46:* Կազմ՝ *կաշեկազմ:*

Հիշատակագրություն *(լատիներեն)*

Hic Liber Domino Simoni Korbul. Dono datus a R. D. Antonio Porumbi Anno 1770, die 8va Julii Claudiopoli in Conventu Nobilium. Dominica 2 a Adventus 1761.

(Ըստ Գր. Գովրիկյանի[1] վերահիշյալ ձեռագիրը Տեր Սիմոն Գորպուլյանի քարոզների ժողովածուն է: Աստվածաշնչից կատարված մեջբերումները տեղ-տեղ բերված են լատիներեն կամ գրաբար, իսկ երբեմն էլ, ինչպես ամբողջ աշխատությունը, գրված է Տրանսիլվանիայի հայոց բարբառով):

38(40)

ՇԱՐԱԿԱՆ

Գեռլա *1764 թ.*

Գրիչ՝ *Տիրացու Պօղոսն Նուրիճանեան:* Ստացող—*գրչի որդի Անդօն:* Էջ *784: 22,5×17,5: Թուղթ: Եվրոպագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 26:* Մանրանկարչություն՝ *խորան և լուսանցազարդեր:*

Բովանդակություն

Սկիզբ. Կանոն մեծ և հրաշափառ ծննդեան սրբուհւոյ կուսին ի Յովակիմայ և յԱննայէ գկ. Երգեցէք որդիք Սիօնի...

[1] Այդ մասին մանրամասն տես Գ. Գ. (Գրիգ. Գովրիկյան), Կերլայի Հայաքաղաքին մայր եկեղեցւոյն հայերէն ձեռագրաց ցուցակը, «Հանդէս ամսօրեայ», 1914, էջ 227:

Հիշատակարան գրչի

784 Փա՛ռք ամենասուրբ երրորդութեանն Հօր, և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ, որ ետ կարողութիւն անարժան մեղաւորիս հասանել աստ Տարա- կանիս այսմիկ: Գոհութիւն աստուծոյ և երա[խտութիւն] կա[րին] Սա- րիամաւ: Գրեցաւ ձեռամբ Տիրացու Թոկատնին Նորիճանեան ի վա- յելումն որդւոյ իւրում Անդօնին, 1764-ին:

(Գրված է Գենուայում. տե՛ս MN 34 և 35 ձեռագրերը):

39(27)

ՃԱՇՈՑ ԳԻՐՔ ՎԱՍՆ ԹԻՒ-ՊԱՏԱՐԱԳԻ

Հռոմ 1772 թ.

Գրիչ և ստացող՝ Անկաէնց Վրժար: Էջ Ը+134: 36,5×24: Թուղթ: Նոտրագիր: Երկսյուն: Տողեր՝ 34: Կազմ՝ խավաքարտ:

Խորագիր

Ճաշոց գիրք վասն թիւ պատարագի բոլոր տարւոյն ըստ կարգի Տօնացուցին և Ճաշոցին յօրինեալ, յորում բացի յընթերցուածոցն և ի յաւետարանացն եղեալ կան և ժամամուտքն և մեսեդիքն և այլ- լուքն ըստ պատշաճին: Այս խորհրդատետրն ամբողջ թիւ պատա- րագի արարողութեամբ: Գրեալ աշխատասիրութեամբ, ըստ հրա- մանի մեծաւորաց, ի Հայր Գէորգ վարդապետէ Պաղտասեան Ան- գաղէցւոյ, ի Հռոմ քաղաքի մեծի, յամի տեառն 1770 ի յունվ. 20:

Հիշատակագրություն

Եւ այս Ճաշոց գիրքն գրեցաւ ձեռամբ Հայր Անկաէնցի Վրժր (իմա՛ Վրժար) ի Հռոմ քաղաքն յամի տեառն 1772-ին:
(Բովանդակությունը տե՛ս «Հանդէս ամսօրեայ», 1914 թ., էջ 219—227):

40(41)

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գենուա՞ ԺԸ դար

Թերթ՝ 75: 21×16,3: Թուղթ: Շեղագիր:

Հիշատակագրություն

1. r Anno 1784 mabi MDX

41 (35)

ՏՕՆԱՑՈՅՑ ԸՍՏ ՈՒՂՂԱՓԱՌԱՑ ՀԱՅՈՑ

Տարագրեցեալ ի Ստեփանոսի Ստեփանեան վարդապետէ Կամէնցացւոյ ի փառս մեծազոյն Աստուծոյ, ի Ստանիսլաւով քաղաքն:

Գետյա 1796 թ.

Գրիչ՝ Մանուկ Սհակի Բաշզուլեան։ էջ 303։ 23,4×18,5։ Թուղթ։ Նոտրգիր։ Միասյուն։ Տողեր՝ 25։

Հիշատակարան

Գրեցաւ Տօնացոյցս և Տարակտիս այս ձեռամբ անարժան Մանուկ Սհակի Բաշզուլեան 1796-ին դեկտեմբերի 2-ին, ի Հայոց քաղաքն Կեսյան։ Եւ վասն գրչիս և անարժանիս համար զաստուած խնդրելու չի մոռնաս, ամէն։

42(31)

ԳԻՐՔ ՆՆՋԵՑԵԼՈՑ

Գետյա ԺԸ դար

էջ 54։ 28,5×20,3։ Նոտրգիր։ Տողեր՝ 18 և այլն։ Կաշեկազմ։

Խորագիր

Գիրք ննջեցելոց։ Անձինք մեռած աղքատաց ու բոզմոտաց եղբայրութեան Ամենասուրբ Երրորդութեան Կարմիրուաց, որոնց համար այս սուրբ գիրքը պատարագ կը կատարվի։ Սոսնք են ամէնքն որ սուրբ էմ էռեանց Աստուած ողորմի հոգուն։

(Գրքում արձանագրված են 16+712 անուններ, թե աղամարդկանց և թե կանանց, որոնք հանգուցյալ անդամներն են եղել Գետյայի «Ամենասուրբ Երրորդութեան Կարմիրուաց եղբայրութեանս։ Սկսվում է հետևյալ անուններով. 1. Ամենապատիւ Տէր Օգսենտիոս եպիսկոպոսն Աստուածոյ և առաջնորդն մեր. 2. Տէր Ղազար Պատրիարքն, 3. Տէր Յակոբ Նիգուշի, 4. Տէր Ստեփան Ստեփանեան Ըրօշքայ, 5. Տէր Խաչիկ Մանուկի Կաղապոջեան...։ 16 Հոգևորականների անուններից հետո հաջորդում են 712 երկսեռ աշխարհականների անուններ)։

43 (45)

ՆԱԽԿԻՆ ՄԱՍՆ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹԵԱՆ, ՈՐ ԼՕՃԻԿԱՅ ԿԱՄ ԴԻԱԼԵԿՏԻԿՈՅ ՅՈՐՋՈՐԻ

ԺԸ դար

Թերթ՝ 321։ 20,5×14,3։ Թուղթ։ Նոտրգիր։ Միասյուն։ Մանրանկարչություն՝ գլխազարդ (բուսական, միագույն սև), զարդագիր։

Բովանդակություն

Սկիզբ. Լօճիգայ, որ է յունարէն, հայկաբանօրէն ասի տրամաբանութիւն...

44 (44)

ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԴ ՅԱՂԱԳՍ ԽՈՐՀՐԴՈՑ ԱՌ ՄԱՍՆԱՒՈՐ...

ԺԸ դար

Թերթ՝ 126։ 20,6×16,8։ Թուղթ։ Նոտրգիր։

Բովանդակություն

Սկիզբը... Պրակ առաջին. Յաղագս մկրտութեան։ Անուն մկրտութեան առ հայս նշանակէ...

45 (48)

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍՆ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹԵԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԺԸ դար

Թերթ՝ 366։23×15։ Թուղթ։ Նոտրգիր։ Միասյուն։ Մանրանկարչություն՝ Կիսախորան, լուսանցազարդ և զարդագիր։ (Բուսական մոտիվներով, միագույն, սև)։

Բովանդակություն

Սկիզբ. Յայսմ մասին փիլիսոփայութեան ոչ է մեզ յերկարագոյնս առնել...

46 (46)

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ (ԿԱԹՈԼԻԿԱԿԱՆ)

ԺԸ դար

Գեղյա՞

20×16,6։ Նոտրախառն շեղագիր։ Մանրանկարչություն՝ գլխազարդ և լուսանցազարդ։

47(68)

ՀԱՅԱՏԱՌ ՀՈՒՆԳԱՐԵՐԷՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

ԺԸ դար

Գեղյա՞

Գրիչ և ստացող՝ Համանարար խաչիկ Գոկտանֆիան*։
Էջ 394։ Նաև դատարկ էջեր։ 18,5×11։ Թուղթ։ Շեղագիր։

48 (54)

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՌՃՌԿ ՀԱՐՑՄՈՒՆՔ Ի ՎԵՐԱՅ ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՐԱՆԻՆ

ԺԸ դար

Գեղյա՞

Թերթ՝ 87։ 18,8×13։ Թուղթ։ Շեղագիր։

Բովանդակություն

Սկիզբը. Հարց. Ան ասէ ինծի, թէ ինչ կու նշանակէ այս խօսքը վարդարանի։

Պատասխան. Վարդարան հատարականէ զարդարելով...

(Գրված է Տրանսիլվանիայի հայոց բարբառով)։

* Ձեռագրի սկզբում նկարված է խաչիկ Գոկտանֆիյան գերդաստանի զինանշանը։

49(66)

ՏՕՆԱՑՈՅՑ ԸՍՏ ՈՒՂՂԱՓԱՌԱՑ ՀԱՅՈՑ, ՇԱՐԱԴՐԵՑԵԱԼ Ի ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ ԿԱՄԷՆՑԱՅԻՈՑ Ի ՍՏԱՆԻՍԼԱՒՈՎ ՔԱՂԱՔՆ

Ստանիսլավ — *ԺԸ դար*

էջ՝ *258։ 18×15։ Թուղթ։ Նոտրագիր։*

50 (37)

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

(Հոգևոր երգարան, պաշտօն ննջեցելոց, և այցարարութիւն հիւանդաց)

Գեալա՞ — *ԺԸ դար*

էջ՝ *195։ 22,5×17։ Թուղթ։ Շեղագիր։*

51 (36)

ԳԻՐՔ ԱՂՕԹԻՑ ԼԻԹԱՆԻԱՅԻՔ ՀԱՆԴԵՐՁ

Գեալա՞ — *ԺԸ դար*

Թերթ՝ *110։ 23,3×17,5։ Թուղթ։ Նոտրագիր։*

52 (67)

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գեալա՞ — *ԺԸ դար*

Վիճակ՝ *բազմաթիվ էջեր պատռված։ 19×11,5։*

(Վերջում՝ նաև մեկ հայատառ ռումիներեն և մեկ հունգարերեն երգ)։

53 (61)

ԲԱՌԱՐԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆ-ՂՓՉԱՂԵՐԷՆ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ ՀԱՅԱՏԱՌ ՂՓՉԱՂԵՐԷՆ

Լվով՞ — *ԺԸ դար*

Թերթ՝ *138։ 20×13։ Թուղթ։ Շեղագիր։ Երկսյուն։* Տողեր՝ *27։*

54 (39)

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Լվով՞ — *ԺԸ դար*

Թերթ՝ *89։ 22,7×17 և այլն։ Թուղթ։ Շեղագիր։*

Բովանդակություն

Բառարան հայերեն-լատիներեն, հայերեն-լեհերեն-լատիներեն, հայերեն-նեմեցերեն։ Վիճաբանութիւն ի չորս խնդիրս։ Քարոզ՝ Յաղագս համբերութեան։

55 (64)

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գեղյա՞ *ԺԸ դար*

էջ՝ *82։ 19,4×15,5։ Շղագիր։ Թուղթ։*

56 (43)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՀՈՒՆԳԱՐԵՐԷՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գեղյա՞ *ԺԸ դար*

էջ՝ *132։ 21,8×13,5։ Թուղթ։ Շղագիր։*

Բովանդակություն

Սկիզբ՝ ոչ ինդրոհգուշգոր...

57

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ւ

Գեղյա՞ *ԺԸ դար*

Թերթ՝ *67։ 17,5×11։ Թուղթ։ Շղագիր։*

Բովանդակություն

Հայրութիւն Քրիստոսի սուրբ չարչարանացն ու սուրբ խաչին նամփան քալելու (1—37 էջ)։ Ձեռագրի հակառակ կողմում՝... *Յաղագս այցապարութեան ի Հիւանդաց։*

58

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՅԼ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Գեղյա՞ *ԺԸ դար*

Վիճակ՝ *խոնավությունից բոլոր էջերը իրար են կպած։ 20×15,3։ Թուղթ։ Նոտրագիր։*

59 (34).

ՏՕՆԱՑՈՅՑ (Կաթոլիկական)

Գեղյա՞ *1811 թ.*

էջ՝ *110։ 23,8×19։ Թուղթ։ Շղագիր։*

60

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Գեղյա *1812 թ.*

Գրիչ՝ *Տիրացու Մանուկ Բաշգուլեան։* էջ՝ *158։ 18,5×12,8։ Թուղթ։ Շղագիր։*

Հիշատակարան գրչի

152 *Գրեցաւ Քրիստոնէական վարդապետութիւնս այս ի ձեռամբ անարժան տիրացու Մանուկին Բաշգուլեան, 1812 յունվարի 16-ին աւարտ եղև։*

61(62)

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գեռլա 1820 թ.

Գրիչ՝ Տիրացու Գրիգոր Զաքարյան։ Էջ՝ 290։ 19,7×11,8։ Թուղթ։ Շեղատառ։ Միասյուն։ Տողեր՝ տարբեր (14 և այլն)։

Հիշատակարան գրչի

1 Գրեցաւ երգարանըս այս ձեռամբ Տիրացու Գրիգորին Զաքարեան յամի տեառն 1820 յուլիսի 18-ին, ի փառս Աստուծոյ և ի ողջնոտ մեծի անուան նորայ, բարեխօսութեամբ սուրբ Աստուածածնին, Հրեշտակաց եւ երկնային սրբոց։ Խնդրեմ մեծապէս, զի յոր ձեռս անկանիցի այս երգոց թուղթըս, մի ծանրանայցիք ի վերա զմեղաւորս յիշել ի մաքրափայլ յաղօթըս ձեր, եւ դուք յիշեալ լիջիք առաջի աստուծոյ, ամէն։

62 (100)

ԳԻՐՔ ԵՐԳՈՑ ՎԱՍՆ ՓԱՌԱՑՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՒ ՀԱՅ ԱԶԳԻՍ ՍՐԲՈՑ, ՄԱՍԱՄԲ ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ ԵՒ ՄԱՍԱՄԲ ՅԱՅԼ ԳՐԳՈՑ ՅԱՅՍ ԺՈՂՈՎԵԱԼ Ի Վ. ԶԱՔԱՐԻԱԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ, Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ ԳԱՒԱՌԻՍ ՏՐԱՆՍԻԼՎԱՆԻԱՅՈՑ MDCCCXLII

Գեռլա 1842 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշյան[1]։ Էջ՝ 528։ 23×15,7։ Թուղթ։ Շեղագիր։ Միասյուն։

63

ԳԻՐՔ ԵՐԳՈՑ...

(Տե՛ս նախորդը)

Գեռլա 1862 թ.

Հեղինակ և գրիչ։ Զաքարիա Կապրուշյան։ Էջ՝ 392 (կան նաև դատարկ էջեր)։ 23,1×15,8։

64

ԳԻՐՔ ԵՐԳՈՑ...

Ա հատոր 1831 (տե՛ս ձեռ. № 62)

Գեռլա 1841 թ.

Գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշյան։ Էջ՝ 372։ 20×12,7։ Թուղթ։ Միասյուն։ Շեղագիր։

[1] № № 62—93 ձեռագրերի հեղինակն ու գրիչն է Տրանսիլվանիայի Գեռլա հայաքաղաքի բազմավաստակ գործիչ Զաքարիա Կապրուշյանը (1794—1870) և որը իր բազմակողմանի գիտական կյանքը նվիրել է Գեռլա հայաքաղաքին և նրա ժողովրդին։ Կապրուշյանը եղել է հայտնի ժամկավարժ, դասագրքերի հեղինակ, գիտնական, բանաստեղծ, երգիծաբան, թատերագիր, բառարանագիր, նկարիչ և այլն։

65

ԳԻՐՔ ԵՐԳՈՑ...

Բ հատոր 1836

(Տե՛ս ձեռ. № 62)

Գեղյա 1840 թ.

Գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան։ Էջ՝ 374։ 20×13։ Թուղթ։ Միասյուն։ Շեղագիր։

66

ԳԻՐՔ ԵՐԳՈՑ Ի ՎԻԷՆՆԱ 1842

Գեղյա 1842 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան։ Էջ՝ 600։ 21,5×13,3։ Թուղթ։ Միասյուն։ Շեղագիր։

(Աշխատությունը ձոնված է Ալեքսանդր Ռաֆայելյանին (հունգարաբնակ բարերար տրանսիլվանահայոց) և պատրաստված է Վիեննայում տպագրելու համար)։

67 (13)

ԶԱՆԱԶԱՆ ՇԱՐԱԿԱՆՔ ԵՒ ՍԱՂՄՈՍՔ

(Հատոր 1)

Գեղյա 1829 թ.

Գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան։ Էջ՝ 221։ 12×10։ Միասյուն։ Շեղագիր։ Տողեր՝ 14։

Խորագիր

Զանազան շարականք եւ Սաղմոսք ի մեծ և նոր Շարակնոցէ եւ Սաղմոսաց Թըթէն, վասն իւր եւ այլ երգեցողաց շահավետութեան, քաղեալ ի Վ. Զ. Կ. (իմա՝ Զաքարիա Կապրուշեան)։ Կերտեալ յամի տեառն 1829։

Բովանդակութիւն

Սկիզբ 3 Խնդիր առ գրեալս ընթերցողս.

Բարեկամ վասն առատաձոյ ալ մեծ փառացը, հայ ազգիս սիրուն, իմ յառաջ և այլ բարեկամացըս շահավետութեանը ի վաղուց հետ-տատեցի գմէկ փոքր երգից թուղթ մը գրելու, քաղելով անոր մէջ թէ գայն շարականները, որոնք հասարակ արարողութեան մէջ կու կարդացվին, թէ գայն երգերն և լիթանը, երգք և աղօթք հասարակ պաշտութեան երգերովն և աղօթքներովն գրեցի...

Վերջ (առաջաբանի) ...Ասոր վրա ես կըլամ վկայութիւն տալու, ես թէ յառաջն և թէ մաճար լեզուով շարադրած երգեր խօսեցուցեցիմ, լսեցիմ ու գիտեմ, պայլ ազգաց երգեր գովելու պայլ գիտացան մարդիք լսեցիմ, բայց հայ շարականներուն նման մէկ մը չիմ լսի, չիմ խօսեցուցի, ո; գիտեմ, ով որ ինձի չի հաւատայ սորվի բըհայ լեզուն ու ալ շատ աղի գիտնայ դատելու հայ շարականներուն և երգերուն կազմանէն, թան թէ օր են...։

68

ԵՐԳՔ ԵՒ ԼԹԱՆԻԱՅՔ, ՈՐՔ ԵՐԳԵՆ Ի ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

(Հատոր 2)

Գալաթա 1830 թ.

Գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 362: 12×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

69

ԵՐԳՔ ԵՒ ԼԹԱՆԻԱՅՔ ՊԱՂԱՏԱՆԱՑ ԱՌ ՍՐԲՈՒՀԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ

(Հատոր 3)

Գալաթա 1831 թ.

Գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 418: 12×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

70

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ՏԵԱՌՆ ՉՈՐՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆԱՑ, ՈՐ Է ՊԱՏՈՒԵԱՑ ՀԱՅՐ ՔՈ...

Գալաթա 1837 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 457: 12,5×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

71

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ ՉՈՐՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆԱՑ, ՈՐ Է ՊԱՏՈՒԵԱՑ ՀԱՅՐ ՔՈ...

Գալաթա 1839 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 424: 12,5×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր:

72 (21)

ԶԱՆԱԶԱՆ ՈՏԱՆԱՒՈՐ ԳԻՐՔ ԶԱՔԱՐԻԱ[Յ]Ի ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ, ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ ՎԱՍՆ ՇԱՀԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՅՆՈՑԻԿ, ՈՐՔ ՏՐՏՄԵԱԼՔ ԵՆ ՍՐՏԻՒՔ: Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ ԴՐԱՆՍԻԼՎԱՆԻԱՅՈՑ ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1839:

Գալաթա 1839 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 552: 12,5×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 12:

Բովանդակություն

3 Առ բարիս ընթերցողս.

1

Եղբայր, եթէ որ արամվածիս,
Աշխարհի ցանկում մէջ իս,
Տրամութեանը զան անդ մի տա,
Երկան տնտր մէջ մուշանա...

Տաղ ընդդէմ նոյածութեան... կամ Հայոց քաղաք դուռն մեծ Կեռլա.

Ա՜հ, աշխարհ՜, ի՞նչ կը հալածիս,
Զարդիդ այդպէս կը անարգիս,
Ամէն զի՞նչ ըսա կը մատնիս...

էջ 518 Պար ի վերայ սպանով[1] զարգրվածնու...

Գանգատ

Ա՜հ, ինչ զօր ծէծվիլիմ,
Գլխուս մինչ տապանըս էրվըվիլիմ...

Պատասխան

Ով ըղըիկ ծծիլ է,
Պանի մոտ որ չարը զըեղ բերիլ է...

73 (24)

ԿԱՏԱՐԵԱԼ Է, ՈՏԱՆԱՒՈՐ ԳԻՐՔ ՇԱՐԱԳՐԵԱԼ Ի ԶԱՔԱՐԻԱՅ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ, ՈՂԲԱԼ ՁՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՈՐ Է Ի ԴԱՒԱՌՍ ՏՐԱՆՍԻԼՎԱՆԻԱՅՈ։ ԳՐԵԱԼ Է Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1840, ՁԵՌԱՄԲՆ ՆՈՅՆ ԶԱՔԱՐԻԱՅԻ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ

Գեռլա *1840 թ.*

Հեղինակ և գրիչ՝ *Զաքարիա Կապրուշեան։ էջ՝ 251։ 12,5×10։ Թուղթ։ Միասյուն։ Շեղագիր։* Տողեր՝ *13։* Կազմ՝ *ստվարաթուղթ։*

Բովանդակություն

1. Յառաջաբան. *Ջիզա երկիր կամ քաղաք, որ ատկը չիլար ձըգված ամէն փոփոխութեանց...*

...Եղբայր, ով ալ ըլլաս նա, ով ըղգիրըս կարդիս խօսեցներու նա, հաւատացիր գըրոցիս, զէ փորձըված իմ, չէ միայն զիմացըս հարըրվիլին հայ ազգին և իր քաղքին կորըսօի մեղնմները իր թշնա...

74

ԶԱՔԱՐԻԱՅԻ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ
ՀԱՅ, ԼԱՏԻՆ ԵՎ ՄԱՃԱՐ ԼԵԶՈՒՈՑ
ՆՈՐ ԲԱՌԳԻՐՔ

ZACHARIAE GÁBRUS, ARMENO, LATINO, HUNGARICUM NOVUM DICTIONARIUM CÁBRUS ZACHARIAS, ORMÉNY, DÉÁK, MAGYAR UJ SZÓTARA

Գրեալ ի նոյն Զաքարիայէ Կապրուշեան ի Հայաքաղաքն յամի տեառն 1848. Հատոր Չորրորդում՝ որ ունի յինքեան զգիրս Ն մինչև Ս գիրս։

Գեռլա *1848 թ.*

Հեղինակ և գրիչ՝ *Զաքարիա Կապրուշեան։ էջ՝ 425։ 19,5×24,5։ Թուղթ։ Երկսյուն։ Շեղագիր։*

---

1 *Թամբիկներին նշանակում է զոռ (փող)։*

75 (108)

ԶԱՔԱՐԻԱ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ,
ՀԱՅ, ԼԱՏԻՆ ԵՒ ՄԱՃԱՐ ԼԵԶՈՒԱՑ ՆՈՐ ԲԱՌԳԻՐՔ
ZACHARIAE GÁBRUS, ARMENO, LATINO, HUNGARICUM NOVUM DICTIONARIUM. GÁBRUS ZACHARIAS, ÖRMÉNY, DEÁK, MAGYAR UJ SZÓTARA

Գրեալ ի նոյն Զաքարիայէ Կապրուշեան ի Հայաքաղաքն, յամի տեառն 1849։ Հատոր հինգերորդում որ ունի յինքեան զգիրս ի Վ մինչև ցվերջ։

Գեռլա *1849 թ.*

Ձեռագիր և գրիչ՝ *Զաքարիա Կապրուշեանն։* էջ՝ *394։ 19,3×24,5։ Թուղթ։ Երկսյուն։ Շղագիր։*

76

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ, ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ։ ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ. ԱՆՆԱ ՄԱՐԻԱ։ ԳՐԵԱԼ ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ ՆՈՅՆ Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԻ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1852

Գեռլա *1852 թ.*

Ձեռագիր և գրիչ՝ *Զաքարիա Կապրուշեանն։* էջ՝ *484։ 12,5×10։ Թուղթ։ Միասյուն։ Շղագիր։* Տողեր՝ *14—15։*

Բովանդակություն

3 *(Առաջաբանից)* Բան առ Հայ ազգըս. *Սիրելի Հայ ազգ, որ կարես պարծենալու, թէ յատուկ լեզուավոր բնական, այսինքն* originalis *շարադրած, ու չէ յայլ լեզուէ դարձուցած պատմութիւն մը ունիս...*

12 Աստուածային նախախնամութեան Ա. հատոր I մասն. Անձինք. *Պետրոս իշխան, որպէս կին Աննա Մարիայ... Աստուածամայր...*

13 Իրք բանից. *Իշխան Պետրոսի և կնոջ որպէս սկիզբ և կացութիւն...*

14 *Բանք հանդէսի մեծ Հայաստանն ի մէջ Յունդարակերտ քաղաքն։*

17 Աստուածային նախախնամութեան Ա. հատոր, I մասն, գլուխ 1.

Պետրոս իշխանի սկիզբն. *Պետրոս իշխանն ընծայից էրդէ-րամ քաղաք յիշխան Էմանուէլէ Գրշունեաց և ի մօրէ Եղի-սաբեթէ Պարսնշեաց, որեանն Հայ հօրէ և մօրէ...*

77

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1852
(ՀԱՏՈՐ Բ., ԵՐԵՔ ՄԱՆԿՈՒՆՔ)

Գեռլա *1852 թ.*

Ձեռագիր և գրիչ՝ *Զաքարիա Կապրուշեանն։* էջ՝ *518։ 12,5×10։ Թուղթ։ Միասյուն։ Շղագիր։* Տողեր՝ *14—15։*

78

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1852 (ՀԱՏՈՐ Գ. ԷԼԵՕՆՕՐԱ)։

Գեւյա 1852 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան։ Էջ՝ 500։ 12,5×10։ Թուղթ։ Միասյուն։ Շեղագիր։ Տողեր՝ 14։

79

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1853 (ՀԱՏՈՐ Դ. ԱՔՄԷԹ)

Գեւյա 1853 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան։ Էջ՝ 483։ 12,5×10։ Թուղթ։ Միասյուն։ Շեղագիր։ Տողեր՝ 14։

80

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1853 (ՀԱՏՈՐ Ե, Ա. ՄԱՍՆ. ԱՆՏՐՕ)

Գեւյա 1853 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան։ Էջ՝ 565։ 12,5×10։ Թուղթ։ Միասյուն։ Շեղագիր։ Տողեր՝ 14։

81

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1854 (ՀԱՏՈՐ Ե, Բ. ՄԱՍՆ՝ ԱՆՏՐՕ)

Գեւյա 1854 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան։ Էջ՝ 530։ 12,5×10։ Թուղթ։ Միասյուն։ Շեղագիր։ Տողեր՝ 14։

82

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1854 (ՀԱՏՈՐ Զ, ԱՐԴԱՐՔ ՈՉ ԿՈՐՆՉԻՆ)

Գեւյա 1854 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան։ Էջ՝ 496։ 12,5×10։ Թուղթ։ Միասյուն։ Շեղագիր։ Տողեր՝ 14։

83

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1854 (ՀԱՏՈՐ Է, ԹՕՎՄԱՍ)

Գալաթա *1854 թ.*

Հեղինակ և գրիչ՝ *Զաքարիա Կապրուշեան:* Էջ՝ *484: 12,5×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր:* Տողեր՝ *14:*

84 (22 a)

ՅՈՅՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ Ի ՏԷՐ ՈՉ ԱՄԱՉԵՍՑԷ ԿԱՄ ՎԱՐՔ ԷՄԱՆՈՒԷԼ ԼՕՐԷՆՁՕՅԻ, ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Ի Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ. Ա. ՄԱՍՆ: ԳՐԵԱԼ ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲՆ ՆՈՅՆ Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԻ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1855

Գալաթա *1855 թ.*

Հեղինակ և գրիչ՝ *Զաքարիա Կապրուշեան:* Էջ՝ *472: 12,5×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր:* Տողեր՝ *14:*

Բովանդակություն

3 Առաջաբանություն. *Յոյս հաստատուն ի տէր ոչ ամաչեսցէ: Այս է գլխագիրք այս նոր գրքոյս...*
Անձինք՝ *II Կարոլ, Սպանիայի արքայ, Եղիսաբէթ թագուհի՝ Կարոլի կին:* Ա մաս, գլուխ 1. *Պատերազմաւթիւն պատերազմի ի Սպանիայէ ընդդէմ Կաղղիացւոց... ա. խորհուրդ թագաւորի...*

85

ՅՈՅՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ Ի ՏԷՐ ՈՉ ԱՄԱՉԵՍՑԷ ԿԱՄ ՎԱՐՔ ԷՄԱՆՈՒԷԼ ԼՕՐԷՆՁՕՅԻ, ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Ի Վ. ԶԱՔ. ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ. 1855 (Բ ՄԱՍՆ՝ ՖՐԱՆՉԻՇԿՈ ԼԷՐՄԱ)

Գալաթա *1855 թ.*

Հեղինակ և գրիչ՝ *Զաքարիա Կապրուշեան:* Էջ՝ *502: 12,8×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր:* Տողեր՝ *14:*

86

ՅՈՅՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ Ի ՏԷՐ ՈՉ ԱՄԱՉԵՍՑԷ ԿԱՄ Բ ԿԱՐՕԼՈՍ ԱՐՔԱՅ ՍՊԱՆԻԱՅԻ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Ի Վ. ԶԱՔ. ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1856 (Գ ՄԱՍՆ)

Գալաթա *1856 թ.*

Հեղինակ և գրիչ՝ *Զաքարիա Կապրուշեան:* Էջ՝ *510: Թուղթ: 12,8×10: Միասյուն: Շեղագիր:* Տողեր՝ *14:*

87

ՅՈՅՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ Ի ՏԷՐ ՈՉ ԱՄԱՉԵՍՑԷ ԿԱՄ ՄՈՒՐ ԴԱՏՄՈՒՆՔ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Ի Վ. ՋԱՔ. ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1856 (Դ ՄԱՍՆ)

Գեռլա 1856 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան։ էջ՝ 557։ 12,8×10։ Թուղթ։ Միասյուն։ Շեղագիր։ Տողեր՝ 14։

88

ՅՈՅՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ Ի ՏԷՐ ՈՉ ԱՄԱՉԵՍՑԷ ԿԱՄ ԿԷՐՋՈՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Ի Վ. ՋԱՔ. ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1856 (Է ՄԱՍՆ)

Գեռլա 1856 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան։ էջ՝ 508։ Թուղթ։ 12,8×10։ Միասյուն։ Շեղագիր։ Տողեր՝ 14։

89

ՅՈՅՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ Ի ՏԷՐ ՈՉ ԱՄԱՉԵՍՑԷ ԿԱՄ ՏԻՕՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Ի Վ. ՋԱՔ. ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1857 (Ը ՄԱՍՆ)

Գեռլա 1857 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան։ էջ՝ 557։ 12,8×10։ Թուղթ։ Միասյուն։ Շեղագիր։ Տողեր՝ 14։

90

ՅՈՅՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ Ի ՏԷՐ ՈՉ ԱՄԱՉԵՍՑԷ ԿԱՄ ՏՕՆ ԳԱՐԼՕՍ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Ի. Վ. ՋԱՔ. ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1857 (Թ. ՄԱՍՆ)

Գեռլա 1857 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան։ էջ՝ 612։ 12,8×10։ Թուղթ։ Միասյուն։ Շեղագիր։ Տողեր՝ 14։

91

IÉSUS ÉLETE MESÉYE RENAN ERNŐ KOHOLMÁNYAI NEM ISTEN IRÁNTI SZERETETBŐL TETT ÉSZRÉVÉTELEK N. N. AL SAH. SCHAMOSUJVART

(Պատմություն Հիսուսի կյանքին։ Ընդդեմ Ռենանի սուտ առեղծագործությունները Աստծու սիրուց չեն ծագել, նկատողություններ ...կողմից, Շամուշույվար (Հունգարերեն)։

Գեռլա *1864 թ.*

Ձեռագիր և գրիչ՝ *Զաքարիա Գաբրուշեան։ էջ 624։ 22,7×17,2։ Թուղթ, Միասյուն։*

92

MDCCCLXVII[1] SCUTA HERALDICA, TOTIUS MUNDI, IMPERIORUM, REGNARUM, PRINCIPATUUM, PROVINCIARUM, DUCATUUM AC COMITATUUM INSIGNIA IN SE CONTINENTIA. ZACHARIAN GABRUS. SZAMOSUJVARINI, 1867

(1867 թ. Վահանաձև զինանշաններ. պարունակում է ամբողջ աշխարհի կայսրությունների, թագավորությունների, իշխանությունների, դքսությունների, նահանգների, գավառների նշանները (լատիներեն)

Գեռլա *1867 թ.*

Ձեռագիր և գրիչ՝ *Զաքարիա Գաբրուշեան։ էջ՝ 495։ 21,6×17։ Թուղթ։ Միասյուն։*

(Գաբրուշյանի այս գործը ըստ Գովրիկյանի (տե՛ս նշված աշխատությունը, էջ 138) բաղկացած է եղել չորս հատորից)։

93 (254)

OLEUM ET OPERAM PERDIDI[2] ZACHARIAS GABRUS. SZAMOSUJVÁRT IRTA GÁBRUS ZACHARIÁS 1867

(Ինքնակենսագրություն հայերեն Զաքարիա Գաբրուշյանի. անավարտ)։

Գեռլա *1867 թ.*

19×24,5։ Միասյուն։ Շղագիր։ Տողեր՝ *23 (Մեծագիր հատոր. մեծ մասը չի գրված. գրված է միայն 40 էջ)։*

Բովանդակություն

էջ 3 *(Առաջաբանից)* Սիրելի ընթերցող. *Ահա ձեռքդ գիրքս, և աստի խօսեցու ազգագետալ Հայ ազգիս սովորույթի կացութիւն, և զի գաւառս Դրանսիլվանիայոյ շինեաց Հայաքաղաքիս ցուցակի կարգաւ։ Տերը թէ չէ այլ ազգ, ոչ օտար թշնամիք, հաթէ իւրեանք զիրեանք որոշեն պարկինը մէջ կապած և ամէն կերակուրէ զրկած սովանք ի սովորութենէ մէկ-զմէկ իրենք-զիրենք յոշոշացնելով... Արդարութիւն այօր, սովորի հոգով և ցուցակի սրտով կարդում զգիրքս ձեռքս՝ զազգիս և զՀայաքաղաքիս անցում և զանցման պատճառ գրել... Գրեցի ի Հայաքաղաքն, կենացս 74 տարին 1867* September*-ի 10-ին։ Վ. Զաքարիա Գաբրուշեան։*

---

[1] *Բնագրում՝* MDCCCXCVII.

[2] *Բառացի նշանակում է՝ Ձեթն ու գործս կորցրեցի, իմա՝ իզուր եմ աշխատել։*

Խորհուրդ մարդոյ բանն Աստուծոյ

Մեծ փափաք ունեցիլ եմ ի մանկութենէ քահանայական կարգի ու ասոր համար Գլուխը գանելովը մեծցուցած եմ մինչև փիլիսոփա-յութիւն կատարելով 1815-ին, երբ Ալեքս Գաօրենան (Պեվինստատ) երթալով պատուածապատութեան երկու տարի սորվեցա.

94

ԿԱՐԳ ԽՈՐՀՐԴՈՑ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ

Գենուա՞ *1885 թ.*

Թարգմանիչ և գրիչ՝ *Խաչատուր վարդապետ (Հորմեան)։* Էջ՝ *28։ 28×21։ Թուղթ։ Շեղագիր։*

Հիշատակարան

էջ *28 Գեր[աշնորհ]եալ տէր Ղուկասին Հուանութեամբն զարձուցի մաճարէն 1885-ին Հոկտեմբեր 15-ին, Խաչատուր վարդապետ։*

95 (63)

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Գենուա՞ *ԺԹ՞ դար*

Թերթ՝ *74։ 19,5×12։ Թուղթ։ Շեղատառ։*

Գրված է Տրանսիլվանիայի հայոց բարբառով։ Մի քանի տեղ գրված է «1812» թվականը)։

96 (69)

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գենուա՞։ *ԺԹ դար*

Էջ՝ *186։ 17,3×10,5։ Թուղթ։ Շեղագիր։*

(Ձեռագրում մակագրված են Խ. Ն. Դ. սկզբնատառերը)։

97 (42)

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գենուա՞ *ԺԹ դար*

Էջ՝ *120։ 21,5×16,7։ Թուղթ։ Շեղագիր։*

Հիշատակագրություն

Սկզբնաթերթի վրա.

Ի գրոց տէր Յովէփայ Պարխուդարեան։

Այլ գրով

Ոչ է այսուհետև ի գրոց տէր Յովսէփինը, բայց է ի գրոց տէր Օհաննիսինը Ակոբշայեան։

98 (250)[1]

ԽՈՐՀՐԴԱՏԵՏՐ ՊԱՏԱՐԱԳԻ ՀԱՅՈՑ ԵՒ ՄԱՇՏՈՑ

Պրաշով (Բրաշով) *ՌՃԿ—1710*

Գրիչ՝ *Ակոբ քահանայ։ Ստացող՝ Տէր Ակոբ։* Թերթ՝ *309։ 18×15։ Միասյուն։ Բոլորագիր շեղագրախառն։* Կազմ՝ *կաշեպատ տախտակ, սև։* Տողեր՝ *17։ Թուղթ։* Վիճակ՝ *վնասված։*

Հիշատակարան

Փա՜ռք... Արդ գրեցաւ սուրբ տառս, որ կոչի Մաշտոց, ի լաւ այլ ընտիր օրինակէ. գրեցաւ լեռկիրն Մաճարաց, ի քաղաքն Պրաշովն, ի հայրապետութեան սրբազան Կէզման և հայրապետութեան հայոց կաթողիկոսի և առաջնորդութեան պատուոյ տէր գերապայծառի և վեհափառ. տեառն տեառն Օզսէնտիոսի վ. Վ[րծիեսգուլի] եպիսկոպոսի Ա[ստիճնոյ] և սփ. փ. և քահանայութեան տէր Ղազարին և քահանայութեան տէր Էմանուէլին և Բագաւորութեան Եօզէֆին, ի խնդրոյ բարեմիտ տէր Ակոբին, և իւր ծնողացն՝ մեղաց թողութիւն և անմեռայն արեան մերձաւորացն, ձեռամբ և անիմաստ և անարժեան գրչի ես, տէր Ակոբս, որ եղայ քահանայ ի ժամանակիս զուայց Վլայկին և ձեռնադրեցա Գիորգիձան՝ փետրուար ԻԵ (25) Սուրբ Թորոսս, ձեռամբ Անեղէնց վարդապետին։ Դարձեալ երես անկեալ աղաչեմ զձեզ, պատուականք և նորին եղբարք, յորժամ կարդայք կամ օրինակէք, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր, բառացող սուրբ գրոցս բանէք Ակոբն և իւր ծնողն Գ (3) տէր ողորմեաով և մի օվ հայր մեղայեով, և զուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, ամէն։ Հայր մեր։ Թվ. ՌՃԿ մայիսի Ժ. 1710։

99

ԵՂԲԱՅՐՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՑ ՅՈՎԱԿԻՄԱՅ ԵՒ ԱՆՆԱՅԻ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1729 ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՌՃՀԸ, ՕԳՍՏՈՍԻ ԱՄՍՈՅ 15

Գեռլա *ՌՃՀԸ—1729 թ.*

Հեղինակ՝ *Ստեփաննոս Ստեփանեան Ռոշքայ։*

Գրիչ՝ *Յոհաննէս Մխիթար Յօնանեան, գեր. վարդապետին Այցատրութեան նոտար։ Թերթ՝ 18։ 28,5×23։ Թուղթ։*

(Հրատարակված է Գր. Գովրիկյանի հիշատակված աշխատության 50—61 էջերում)։

---

[1] 98—115 համարների տակ մեր նկարագրած ձեռագրերը տեսել ենք 1948 թվականին Գեռլա կատարած մեր առաջին այցելության առթիվ Ս. Երրորդություն մայր տաճարի վերնահարկում, հայ աղջիկների դպրանոցում, ծաղկեփնջապատկերահանում և Զավեան վ. Էնգելյանի (այժմ հանգուցյալ) մոտ։ Այժմ մեզ հայտնի չէ, թե ուր են պահվում այդ գրչագրերը։

100 (96)

ԿՈՆԴԱԿ ԵՂԲԱՅՐՈՒԹԵԱՆ ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԲ ԱՆՈՒԱՆՆ ՅԻՍՈՒՍԻ, ՈՐ ՍԱՀՄԱՆԵՑԱՒ ԵՒ ՀԱՍՏԱՏԵՑԱՒ ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1729 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 17

Գեռլա *1729 թ.*

Հեղինակ՝ *Ստեփաննոս Ստեփաննեան Ռօշքա։* Գրիչ՝ *Յօհաննէս Մխիթար Յօհաննեան, Գեր. վարդապետին այցաբարութեան նոտար։ 19,5×15,5։* Թերթ՝ *16։ Միասյուն։* Տողեր՝ *զանազան (18—29 են)։* Կազմ՝ *խավաքարտ, կաշեպատ, շագանակագույն։ Բոլորագիր և շեղագիր։ Թուղթ։*

Առաջաբան

էջ 1 *Ստեփաննոս Ստեփաննեան Ռօշքա սրբազան աստուածաբանութեան վարդապետ, վիգարիոս և պրէպոզիտոս Ստանիսլաւովու տատանօր եկեղեցեաց Հայոց Դրանսիլվանիոյ Աշխարհի։*

Գալով մեր աստ, ի տես սիրելի ազգականաց և բարեկամաց մերոց, և այց առնելով եկեղեցեաց Հայաքաղաքիս, և զկնի սահմանելոյն, և հաստատելոյն զեղբայրութիւնս սմանց, խանդաղատանօք խնդրեցին ի մէջ եղբարքն կոչեցեալք Տիածիբլինաւորք, զի և զեղբայրութիւն իւրեանց, զոր առաջ քան զհինգ ամս սկսեալ էին, ընդ անուանակոչութեամբ ամենասուրբ անուանն Յիսուսի սահմանել և հաստատել։ Վասն որոյ մեք, ի յաճեցուցանել զփառս մեծի անուանն փրկչին մերոյ, և զշինութեան նոյն եղբարց, և այլ Քրիստոսի հաւատացելոց, զիջեալք ի բարեսէր մաղթանս նոցա, զնոյն եղբայրութիւնն ընդ ամենասուրբ անուամբն Յիսուսի փրկչին մերոյ սահմանել, կառուցանել և հաստատել յանձն առաք, որպէս արդէն իսկ այցաբարական հեղինակութեամբ մերով, որով աստանօր վարիմք, զնոյն եղբայրութիւնն անուանն Յիսուսի, իբրև զշնորհս, և զօրինաւոր եղբայրութիւն սահմանեմք, կառուցանեմք և հաստատեմք և այսու կոնդակաւ վճռեմք, զի եղբայրութիւնս այս իբրև զշնորհս և զօրինաւոր եղբայրութիւն զամենայն իրաւունս և զազատութիւնս, որպէս և այլք շնորհս և օրինաւոր եղբայրութիւնք ունին և վայելեն միշտ և յամենայն տեղիս ունիցի և վայելեսցէ և ընդ կանոնօքն և պարտաւորութեամբքն, որք հետևին, ստորագրեմք զնայորդորելով ի Քրիստոս զամենայն եղբարս, զի ի փառս Քրիստոսի փրկչին մերոյ զկանոնս անխափան պահեսցեն և զպարտաւորութիւնս իւրեանց լիով կատարեսցեն, որպէսզի արժանի լիցին զվարձս աշխատանաց իւրեանց ի Քրիստոսէ տեառնէ մերմէ ընդունել Ամէն։

(Առաջաբանին հաջորդում են վերոհիշյալ եղբայրության համար սահմանված մի շարք կանոններ, պարտավորություններ և հետագայի նշումներ։ Եղբայրության անդամների անունների թիվը հասնում է շուրջ 455-ի։ Սույն կանոնադրությունն անտիպ է)։

101

ՄԱՇՏՈՑ

Գեռլա *ՌՃՁԳ—1734 թ.*

Գրիչ՝ *Աստվածատուր՝ որդի Նուրիճանի։* Թերթ՝ *186։ 18×15։ Երկսյուն։* Տողեր՝ *30։ Բոլորգիր։ Թուղթ։* Կազմ՝ *կաշեպատ։* Վիճակ՝ *վնասված։*

Հիշատակարան

Գրեցաւ Մաշտոցս ձեռամբ տիրացու Աստուածատուրին որդւոյ Նուրիճանին ի Հայաքաղաքս Գեռլա. թվին ՌՃՁԳ (1734) յունվար Ա (1)։

102

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆԱԿԱՆ ՀԱՇԻՎՆԵՐԻ ՄԱՏՅԱՆ

Գեռլա *1770—1779 թթ.*

20×16։ Թուղթ։ (Գրված է միայն մի քանի էջ)։

103 (245)

ՏԱՂԱՐԱՆ

Գեռլա՞ *ԺԸ դար*

Թերթ՝ *90։ 17×10,5։ Միասյուն։ Բոլորագիր։ Թուղթ։* Կազմ՝ *կաշեպատ ստվարաթուղթ։*

Հիշատակագրություն (թղթյա պահպանակի Բ էջում). Szongott Janos *1865.*

104

ԿԱՐՃԱՌՈՏ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Գեռլա *1775 թ.*

Գրիչ՝ *Տիրացու Իկնաձէն որդւոյ մեծ Յովսէփեան։*
Թերթ՝ *66։ 18,5×11,5։ Միասյուն։* Տողեր՝ *զանազան (23—19)։ Շեղագիր։ Թուղթ։ Անկազմ։* Խորան՝ *սկզբում սև, վերևը բաժակ, կողքին՝ երկու թռչուն։* Սկզբնատառեր՝ *կարմիր։*

Հիշատակարան գրչի

էջ 132 *1775 ամիսի 24-ին Շնորհիւն աստուծոյ աւարտեցաւ գրգուկս այս վերոյգրեալ, որ կոչի Քրիստոնէական վարդապետութեան, ձեռամբ անարժան տիրացու Իկնաձէն որդւոյ մեծ Յովսէփեան և եղայ*

աշակերտ տիրացու խաչիկի Թ[ադրմա]ծ Հ[ոգի] Նիկոլի Դօլօզանեան ի ուսումնարանի. տակը, Կերլան։

105 (243)

ԱՂՕԹԱԳԻՐՔ (թերի)

Գեոլա՞ ԺԸ դար

էջ 372։ 13,5×8,5։ Միասյուն։ Բոլորագիր։ Թուղթ։ Քայքայված։

Հիշատակագրություն (Ա փեղկի Բ կողմում)

Տօմինիք Գորասանն 1812-ին սեպտեմբերի բերիֆ շորօքշաբաթ։

106

ԱՂՕԹԱԳԻՐՔ (թերի)

Գեոլա՞ ԺԸ դար

Թերթ՝ 106։ 10×7։ Բոլորագիր և շղագիր։ Անկազմ։
(Կան նաև Հայաստա Հանդարերին աղոթքներ)։

107 (244)

ԱՂՕԹԱԳԻՐՔ

Գեոլա՞ ԺԸ դար

Թերթ՝ 98։ 16×11։ Միասյուն։ Բոլորագիր (մանր)։ Թուղթ։
(Ջրանշանում կան կերված ազգային թղթիկներ «C. S. 1803» գրությամբ)։

108

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գեոլա՞ 1804 թ.

Գրիչ՝ Համանարար Տիրացու Մանուկ Բաշզօլեան։ Թերթ՝ 95։ 18,5×11։ Միասյուն։ Տողեր՝ 21։ Շղագիր։ Թուղթ։ Սև կաշեպատ խավաքարտ։ Սկզբից 6 էջ պակաս։ Նաբաններ՝ կարմիր և արծաթույն։

Հիշատակագրություն (տարբեր էջերում)

Տ. Մ. Ս. Բ. 1804։

(Համանարար պետք է կարդալ Տիրացու Մանուկ Բաշզօլեան. գրչությունը եւ շատ բանով նման է հիշյալ գրչի ձեռագրին։

Այստեղ կա նաև Գեոլայի ազգային երգերից «Գար Կերլա բաղ-

քննը», որը մի քանի անով ավելի է, քան Գր. Գովրիկյանի հրատարակածը)։

109 (247)

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆՆ, ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ ՇԱՐԱԴՐԵՑԵԱԼ ԸՍՏ ԿԵՐՊԻ ՀԱՐՑԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ

Գեռլա՞ *1813 թ.*

Գրիչ՝ *Տիրացու Մանուկ Բաշգոյեան։* Թերթ՝ *86։ 18×11։ Միասյուն։* Տողեր՝ *21։ Շեղագիր։ Թուղթ։* Կազմ՝ *խավաքարտ։*

Հիշատակարան

էջ 172 *Գրեցաւ Քրիստոնէական վարդապետութիւն այս ի ձեռամբ անարժան տիրացու Մանուկին Բաշգոյեան, յամի փրկչին 1813 հոկտեմբեր 19-ին Գեռլայու ուար պչ. ի (երեքշաբթի)։*

Քիչ վերը՝ *Այդպէս է, ասոր համար ինչ որ սորվեցար այս Քրիստոնէական վարդապետութեանը մէջ շատ անգամ միտք բեր, փախիր մեղացմէ, բարեգործութիւն արա, որ կարենաս յարքայութիւն երթալու, ու չարադրողիս համար զաստուած խնդրելու չմոռնաս։*

Պահպանակի Ա. էջի վրա նավանաքար գրչի կողմից՝

Կայ Քրիստոնէական վարդապետութիւն այս ի Գիրգորին Օվանկիմի Մըրհիսեան, ի վայելումն իւր որդւոց։

110

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գեռլա *1888—1899 թթ.*

Գրիչ, մասամբ հեղինակ և թարգմանիչ՝ *Խաչատուր Հարմեան դպրապետ Հայաքաղաքի Գեռլա։* Թերթ՝ *109։ 20×13։ Միասյուն։* Տողեր՝ *զանազան (24—22 ին)։* Կազմ՝ *կաշեպատ խավաքարտ, զարդանախշազարդ։ Թուղթ։*

Հիշատակագրություններ

1ա *Գալստեանն աւետն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի երգը։ Գրեցաւ աշխատասիրութեամբն Խաչատուրի Հարմեանց դպրապետի Հայոց քաղաքին Հայ եկեղեցւոյ յամի մարդեղութեան աւետն մերոյ 1888 նոյեմբեր 25-ին, յորժամ եղև զգօն էր ամաց 68...*

Մի այլ երգի տակ՝ *Այս երգը մահարէն Հայավար դարձուցի 1890-ին սեպտեմբերի 12-ին Խ. Հարմեան դպրապետ։*

Վերջում՝ ...Գիտեմ, ով կարդացող, թէ յորժամ գրեցի զայս երգերը 79 տարին մէջ, սիրով գրեցի. որ տասնը ու սրակս ալ բիւր եկեղեցական գիրքերս մնան ի յիշատակ՝ թէ մէկ անգամ մը ես ալ աշխատս տարիով ալ ժամանակս պարապ չեմ անցուցի։ Եւ այսպէս. այս ամենայն լիցի ի փառս մեծին աստուծոյ, ես. Հօրմեան գրչաւորեմ։

...Գրեցաւ աշխատասիրութեամբ խաչատուրի Հօրմեան 1899-ին տարեւո մարտի 20-ին, փառս Աստուծոյ մեծ փառացը։

Ծանոթ.—Մի շարք երգերի թէ՛ խօսքը և թէ՛ եղանակը Հօրմյանն է հորինել։

111

ԲԱՌԳԻՐՔ ՀԱՅԵՐԷՆ-ՀՈՒՆԳԱՐԵՐԷՆ ԵՒ ՀՈՒՆԳԱՐԵՐԷՆ-ՀԱՅԵՐԷՆ

Գեղա՛ ԺԹ դար

6 տետր, յուրաքանչյուրը 96 թերթից, բոլորը միասին՝ 576 թերթ. 20,5×16,5։

(Հայերեն-հունգարերեն բառարանը հասնում է մինչև Մանուածի՞ բառը։ 6-րդ վերջի տետրը՝ հունգարերեն-հայերեն բառարան է, դարձյալ թերի A—E)։

112

ԱՂՕԹԱԳԻՐՔ

Գեղա՛ ԺԹ դար

Գրիչ՝ ստացող՝ տիրացու Մանուկ Բաշգոլեան։ Թերթ՝ 127։ [illegible]՝ 82 թ.։ Կազմը՝ քայքայված է թերթերը։ Շեղագիր։ Թուղթ։

113

ԼՐՋԱՆԻՍ ՍՐԲՈՒՀԻՈՅ ԱՆՆԱՅԻ ՍՈՒՐԲ ՄՕՐՆ ՄԱՐԻԱՄԱՅ

Գեղա՛ ԺԹ դար

Թերթ՝ 9։ 16,5×12,5։ Միասյուն։ Տողեր՝ զանազան։ Շեղագիր։ Թուղթ։

(Խաչատուր Հօրմյան գրչագրի հորինած երգարանից ընդօրինակություն է՝ մի այլ գրչի կողմից)։

114

1900 ՏԱՐԻՈՅ ՏՕՆԱՑՈՅՑ

Գեղա 1900 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ խաչատուր Հօրմեան։ Թերթ՝ 14։ 22×17։ Միասյուն։ Նոտրագիր։ Անկազմ։

Հիշատակարան

Տօնացոյցս այս գրեցաւ ձեռամբ և աշխատասիրութեամբ Խաչատուրի Հօրմեանի, 1900-ին յունվարի 1-ին։

115

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՎԻԿՏՈՐ ՀԻՒԳՕՅԻ, ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ ՊՐՈՖԵՍՕՐ ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ, ԳԵՐԼԱ, 1933

Գեռլա *1933 թ.*

Հեղինակ և գրիչ՝ *պրոֆեսոր Շահնազարեան։ Թուղթ՝ 16։ 20×12։ Շեղագիր։ Թուղթ։ Անկազմ (դաստառ)։*

(Հեղինակը պոլսահայ մտավորական Սարգիս Շահնազարյանն է (ծն. 1869 դեկտեմբեր 7), որը երկար տարիներ ֆրանսերենի դասեր է ավանդել Ռումինիայի զանազան քաղաքներում։ Վախճանվել է 1956 թ. օգոստոսի 16-ին Բրաշով քաղաքում)։

С. Э. КОЛАНДЖЯН

КРАТКИЙ КАТАЛОГ АРМЯНСКИХ РУКОПИСЕЙ ГОРОДА ГЕРЛА[1]

Резюме

В городе Герла (в древности — «Հայաքաղաք» — Арменополис) Трансильванской области Социалистической республики Румынии в армянском отделе государственного музея и отчасти у частных лиц хранятся 115 ценных армянских рукописей, созданных в этом важном армянском центре или завезенных туда. Исследователям пока известны только пять из них. Полный список этих рукописей составлен автором в 1948 и 1960 годах.

Пять из описанных рукописей созданы в XIV веке, три — в XVI в., семнадцать — в XVII в., сорок три — в XVIII в., сорок пять — в XIX в., две — в XX в. Самая старая рукопись это Евангелие, написанное в 1306 году в Тароне в монастыре Аракелоц (или С. Лазаря). Остальные рукописи написаны в Киликии, Кипре, Иерусалиме, в Крыму, Львове, Станиславе, в городах Сучава и Яссы Молдавии, а также в городах Трансильвании—Джурджов (сейчас Георген), Брашов и в особенности в городе Герла.

В румынских и венгерских научных кругах за последнее время наблюдается большой интерес к армянским рукописям города Герла. Дело изучения и хранения этих рукописей решено поставить на более научные основы.

---

[1] Об истории города Герла, коллекции рукописей и об их ценности см. исследование автора настоящей статьи «Город Герла и его рукописи», «Вестник Матенадарана», № 6, 1962, стр. 499—531.

S. E. KOLANDJIAN

LE CATALOGUE ABREGE DES MANUSCRITS ARMENIENS DE GHERLA[1]

La ville de Gherla (ancienne Հայաքաղաք-Arménopolis en Transylvanie, République socialiste de Roumanie) possède 115 manuscrits arméniens de grande valeur de provenance arménienne locale ou extérieure qui enrichissent pour la plupart—quelques-uns d'entre eux appartenant à des personnes privées—le fonds arménien du Musée d'Etat de cette même ville et dont l'auteur du présent article dressa le catalogue sur les lieux en 1948 et 1960.

Hormis 5 manuscrits, aucun d'eux n'a jamais été étudié. Répartis par ordre d'ancienneté, 5 de ces manuscrits datent du XIVe siècle, 3 du XVIe, 17 du XVIIe, 43 du XVIIIe, 45 du XIXe, et 2 du XXe.

Le plus ancien datant de 1306 est l'Evangile du Couvent Arakelotz (ou St Lazare) de Taron. Les autres manuscrits proviennent de Cilicie, de Chypre, de Jérusalem, de Crimée, de Lvov, de Stanislav, de Suceava et de Iashi en Moldavie, de Gheorgheni, de Brashov et principalement de Gherla, toutes trois villes de la Transylvanie.

La collection des manuscrits arméniens de Gherla dont la conservation et l'étude font l'objet de mesures visant à en améliorer les conditions, jouit aujourd'hui de l'intérêt accru des milieux scientifiques roumains et hongrois.

---

[1] Pour l'histoire de la ville de Gherla et ses manuscrits arméniens et leur valeur, voir, du même auteur, „La ville de Gherla et ses manuscrits arméniens („Banber Maténadarani", no 6, 1962, pp. 499—531).